

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

Т. Н. Кохно

**Формування
умінь і навичок
читати українською мовою
у початкових класах шкіл
із російською мовою навчання**

Київ
Видавничий дім «Сам»
2017

УДК 373.3.016:811.161.2]-026.12-024

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(Протокол № 5 від 01. 06. 2017 року)*

Науковий редактор:

Рецензенти:

Хома Ольга Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти, Мукачівський державний університет;

Ярмолюк Алла Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки НАПН України;

Прокopenко Валентина Іванівна, кандидат педагогічних наук, директор загальноосвітнього навчального закладу «Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов «Інтелект».

Кохно Т. Н.

Формування умінь і навичок читати українською мовою у початкових класах шкіл з російською мовою навчання : посібник / — К. : Видавничий дім «Сам», 2017. — 90 с.

ISBN 966-8714-18-0

Посібник присвячено розв'язанню актуальної проблеми — формуванню читальних навичок учнів шкіл із російською мовою викладання. Розглянуто сутнісні характеристики навички читання, виокремлено особливості початкового навчання читати українською мовою в школах з російською мовою викладання, подано основні вимоги щодо складових читальської навички: правильності, способу читання, темпу, свідомості й виразності. Корисними для вчителів-практиків будуть зразки уроків післябукварного періоду (2 клас), уроків літературного читання та орієнтовне календарне планування (3 клас) у контексті формування навички читання під час роботи з текстами різних видів.

Робота адресована вчителям початкових класів, слухачам системи післядипломної педагогічної освіти та студентам педагогічних закладів.

УДК 373.3.016:811.161.2]-026.12-024

ISBN 966-8714-18-0

© Інститут педагогіки НАПН України, 2017

© Кудикіна Н.В., 2017

© Видавничий дім «Сам», 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. Загальна характеристика навички читання	5
II. Особливості початкового навчання читання українською мовою у школах із російською мовою викладання	7
III. Вимоги до навички читання	10
IV. Вправи й завдання для формування й розвитку техніки читання	17
V. Зразки уроків післябукварного періоду (2 клас)	30
VI. Зразки уроків літературного читання у 3 класі	46
VII. Тексти для самостійного читання	63
VIII. Орієнтовне календарне планування уроків літературного читання у 3 класі	69
Література	85

ВСТУП

Проблема читання є однією з пріоритетних як в освіті України, так і у світовій практиці. Глобальні процеси інформатизації суспільства — збільшення з кожним роком кількісних і якісних показників текстової інформації та нові вимоги до її аналізу, систематизації й швидкості засвоєння — поставили теоретиків і практиків у галузі мовної освіти перед необхідністю розроблення нових підходів до навчання читання як одного з видів мовленнєвої діяльності.

На сучасному етапі модернізації педагогічної науки широко обговорюються питання реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті та шляхи формування в учнів набору компетентностей, необхідних для життя в швидко змінному інформаційному світі. Уміння вчитися — ключова компетентність, яка тісно пов'язана з умінням читати, бути компетентним читачем, що здатен:

- знаходити інформацію, подану в тексті явно і приховано;
- робити самостійно висновки;
- інтерпретувати й узагальнювати інформацію;
- аналізувати, давати оцінку змісту прочитаного, мовним особливостям і структурі тексту.

У рамках міжнародних досліджень освітніх досягнень учнів (PISA, PIRLS) особлива увага приділяється моніторингу читацької грамотності: здатності дітей застосовувати читання як важливий засіб здобуття нових знань, набуття умінь, навичок у подальшому навчанні. Згідно з міжнародними дослідженнями читання в парадигмі сучасної освіти розглядається як таке, що має надпредметний характер, тобто відноситься до ключових компетентностей, успішне оволодіння яким дає змогу розв'язати важливе завдання для кожної особистості: швидко й ефективно задовольняти свої потреби в здобутті інформації та використанні її, оскільки читацька навичка є загальнонавчальною, що сприяє успішності навчання школярів з інших предметів.

Це стосується не лише читання рідною мовою, а й українською, яка вивчається як державна і є по суті другою мовою навчання. Важливу роль у цьому процесі відіграють уроки українського літературного читання, які мають забезпечити не лише формування читацької компетентності учнів, яка є базовим складником комунікативної й пізнавальної компетентностей, а й знайомити учнів із дитячою літературою як мистецтвом слова, готувати їх до систематичного вивчення літератури в основній школі [7]. Крім того, навчання української мови в школах із національними мовами викладання, зокрема читання, покликане сприяти вихованню шанобливого ставлення до української мови, до збереження й збагачення культурно-історичних традицій, історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які мешкають в Україні, вихованню відповідального, ініціативного й компетентнісного громадянина України. Водночас оволодіння читацькою навичкою українською мовою як державною забезпечує вміння адаптуватися в суспільстві й сприяє особистісному розвитку учня, його самореалізації в майбутньому житті, підвищує комунікативну компетентність, поглиблює знання з літератури, полегшує навчання загалом.

I. Загальна характеристика навички читання

Професор М. Рибніков розглядав процес читання як складне явище, у якому виділяв такі психічні процеси: сприйняття, уяву, пам'ять, інтелект, волю, почуття, моторику тощо.

Таких же поглядів дотримувалися й інші психологи: Л. Шварц, С. Рубінштейн, Т. Єгоров. Вони розглядали процес читання як специфічний вид комунікативно-пізнавальної діяльності, для якої характерні дві взаємопов'язані сторони: одна з них знаходить своє вираження в русі очей і вмовленнево-звуко-рухових процесах, інша — у русі думок, відчуттів і намірів читця, пов'язаних зі змістом того, що він читає [9, с. 7]. Тобто читання містить такі компоненти, як зорове сприйняття, вимову й розуміння (осмислення) прочитаного. Названі компоненти взаємопов'язані, і в ході оволодіння читанням між ними (сприйняттям і вимовою, з одного боку, і усвідомленням — з іншого) відбувається найбільше зближення.

Вивчаючи психологію процесу формування навички читання, професор Т. Єгоров проаналізував такі її якості, як швидкість, розуміння й правильність на окремих етапах їх розвитку. Дійшов висновку, що довготривалий процес формування складних навичок, яким є читання, складається із низки якісних своєрідних етапів: аналітичного, синтетичного й етапу автоматизації.

Особливістю аналітичного етапу є те, що свідомість учня спрямована на оволодіння частинами цілого, ціле виникає в результаті свідомого поєднання частин цього цілого. Аналітичний період характеризується поскладовим читанням слів. На час оволодіння навичкою читання українською мовою учні шкіл із російською мовою навчання перебувають уже на другому етапі — синтетичному, який базується на певному читацькому досвіді, оскільки учні вже опанували рідну грамоту. На цей час вони вже володіють такими поняттями, як «звук», «буква», уміють чути й виділяти звуки зі слів, артикулювати й поєднувати їх у склади й слова, мають елементарні читацькі вміння й навички. Діти читають не лише по складах, а й цілими словами, що є характерним для синтетичного періоду; водночас зорове сприйняття слова і його вимова майже збігаються з усвідомленням значення. Крім того, розуміння значення слова в структурі словосполучення або речення випереджає його вимову, тобто читання відбувається за смисловою здогадкою. Третій етап — автоматизації, є уточнювальним, таким, що закріплює ті зв'язки, що вже сформовані в школярів на перших двох етапах. Головним тут є усвідомлення тексту: розуміння фактичного змісту, композиції, ідейного спрямування, зображувальних засобів. Темп читання на цьому етапі розвитку досягає значної швидкості, що відповідає швидкості розмовної мови (120-130 слів за

хвилину). Цей період довготривалий і охоплює всі класи ЗНЗ, а подальше вдосконалення читання йде шляхом розвитку виразності.

Т. Єгоров подає ці етапи у вигляді відрізків, які частково накладаються один на одного.

Сучасними українськими вченими В. Волошиною та Л. Лохвицькою також було досліджено психологічні чинники, які мають вплив на навчальну успішність учнів початкових класів із читання. Науковці зазначають, що найбільш значущими в оволодінні технікою читання є рівні розвитку обсягу й стійкості уваги та обсягу зорової пам'яті. Техніка читання значною мірою залежить від рівня розвитку логічного мислення учнів протягом усіх чотирьох років навчання в початковій школі [4, с. 6].

II. Особливості початкового навчання читання і письма українською мовою учнів у школах із російською мовою викладання

Організація роботи з формування й розвитку вмінь читати українською мовою потребує врахування вчителем сутності навички читання, а також дотримання психолінгвістичних особливостей формування навички читати другою мовою (спорідненою), врахування рівня мовного розвитку й вікових особливостей молодших школярів.

Читання українською мовою в школах означеного типу розпочинається з 2 класу. Особливістю навчання читання є те, що на цей час школярі вже оволоділи вмінням читати російською мовою. Набуті вміння учні так чи інакше переносять і на читання українською мовою. З одного боку, це позитивний фактор (транспозиція), бо діти вже знають букви, більшість з яких мають однакове звукове значення в російській і українській мовах, уміють співвідносити букву й звук, який вона позначає, читати поскладово й цілими словами. А це дає можливість вчителю більше уваги приділити збагаченню словникового запасу й виробленню комунікативних умінь і навичок. Тому врахування знань, умінь і навичок читання рідною мовою є основним у навчанні читати українською мовою. Саме на них має спиратися вчитель, оскільки вміння читати рідною мовою є опорними в навчанні грамоти другої мови [23, с. 14].

З іншого боку, маємо й негативний вплив на формування навичок, оскільки у випадках розбіжностей у звуковому значенні літер учні застосовують уже набуті вміння (інтерференція). Букв, які мають різне звукове значення в російській і українській мовах, небагато. Це враховано і в програмах, і в підручнику української мови для 2 класу, який передусім передбачає навчання грамоти.

Спільне в обох мовах дає можливість уже з перших уроків читати слова, речення, що не містять нових для дітей літер. Тому читання запропонованих слів, словосполучень, речень є одночасно своєрідними вправами з формування української вимови. Першим кроком у цьому є завдання, спрямовані на формування навички правильного читання слів із літерами *а, о, ч, г, нескладового у та букви щ*.

Спеціальному вивченню підлягають літери, які в обох мовах відрізняються графічним накресленням або звуковим значенням. Це літери *г, ґ, і, и, е, є, ї, буквосполучення йо, ьо, дж, дз, знак «апостроф»*. Однак учителю необхідно пам'ятати, що методика вивчення цих літер відрізняється від методики

вивчення їх на уроках російської мови, що в основі пояснення їх лежить зіставлення з відповідними звуками й літерами російської мови. І саме цим відрізняється методика навчання української грамоти від методики навчання рідної мови.

Крім того, важливо враховувати відмінність у вимові й написанні форм слова. В українській мові, порівняно з російською, найчастіше слова вимовляються так, як пишуться (фонетичний принцип письма), за винятком деяких випадків.

Потрібно пам'ятати й про істотні відмінності у вимові твердих і м'яких приголосних у російській та українській мовах.

Однак спостереження на уроках та аналіз правильності читання молодших школярів свідчать, що вчителі часто не враховують зазначених відмінностей, і тому учні припускаються низки вимовних помилок у процесі читання українською мовою. Серед них:

- «акання» під час читання слів з ненаголошеним звуком [о];
- м'яка вимова приголосних перед літерами И, Е;
- неправильна вимова звуків, що позначаються буквами Ї, Є;
- м'яка вимова звуків [ч], [ц']; та звука [р] у кінці слів;
- оглушення дзвінких приголосних у кінці й середині слів;
- невміння вимовляти фрикативний [г] і злито африкати [дж], [дз], [дз'];

Водночас, під час читання українською мовою дещо уповільнюється темп читання. Однак, як зазначено в методиці навчання української мови у початкових класах шкіл із російською мовою навчання, протягом перших 1,5-2 місяців навчання у 2 класі пришвидшувати темп читання не варто, хоча вправи на швидку вимову слів, розпізнавання їх, вимовляння скоромовок за вчителем, а потім і читання із наростанням темпу рекомендується проводити.

Однією з важливих умов успішного формування навички читання є також достатній рівень розвитку мовлення школяра. Тому в 2 класі значну увагу спрямовано на формування усного українського мовлення, оскільки, як свідчать спеціальні дослідження, спостерігається пряма залежність між рівнем мовленнєвого розвитку дитини й успішністю оволодіння читанням [17, с. 34], рівнем читацької грамотності (PIRLS-2011).

У I семестрі 2 класу уроки української мови мають комплексний характер і не поділяються на уроки читання й української мови.

Навчання грамоти (I семестр), у тому числі й читання, передбачає:

- удосконалення української літературної вимови й засвоєння друкованих і рукописних літер, які відсутні в російській азбуці, або літер, які мають різне звукове значення в обох мовах, і буквосполучень *йо, во, дж, дз, знака «апостроф»*;
- постійне збагачення й активізація словникового запасу учнів;
- практичне засвоєння граматичних форм слів (на практичних вправах);
- розвиток українського діалогічного й монологічного мовлення [25, с. 3].

На кінець букварного періоду (I семестр) учні мають навчитися правильно співвідносити букву й звук під час читання, вимовляти слова, дотримуючись правил української орфоепії.

З II семестру уроки читання проводяться окремо — післябукварний період. У підручнику учням запропоновано для читання літературні тексти. Важливо вже в цей період розпочинати роботу з формування читацьких навичок, а саме: правильності, свідомості, розуміння прочитаного, виразності — дотримання інтонації розділових знаків, інтонування речень, різних за метою і способом висловлення. У підручнику передбачені спеціальні вправи й завдання, спрямовані на формування плавності та в міру швидкого темпу читання. Хоча їх і недостатньо.

Однак, оскільки формування навички читання потребує тривалого часу, робота над становленням їх має продовження й у наступних класах на уроках літературного читання під час роботи з текстами різних типів і жанрів.

У зазначених типах шкіл уроки, визначені для розвитку читацьких умінь і навичок (літературне читання), розпочинаються з 3 класу. Вимоги зростають. Посилюється увага до дикції, сили голосу, плавності читання, належного темпу. Трьохкласники мають оволодіти виразним читанням, уміти працювати з текстами різних типів і жанрів: визначати тему, основну думку тексту (за допомогою вчителя), розуміти авторське ставлення до описаного, героїв (з допомогою вчителя), висловлювати своє ставлення до прочитаного; ділити текст на логічно завершені частини, добирати до них заголовки; знаходити в тексті образні слова й вислови, пояснювати роль їх; практично розрізняти тексти за вивченими жанрами [16, с. 136, 138].

У 4 класі продовжується робота з формування повноцінної навички читання вголос: розуміння змісту творів (текстів) різних жанрів, виділення в них суттєвої інформації; умінь самостійно готуватися до виразного читання, добирати й правильно застосовувати під час читання, декламації, інсценізації різножанрових творів мовні й позамовні засоби художньої виразності, передавати за допомогою їх своє й авторське ставлення до змісту твору. Виконуються спеціальні завдання, спрямовані на *формування вміння читати мовчки* — тільки очима без внутрішнього проговорювання (у темпі не нижчому 110 слів за хвилину) [16, с. 141].

III. Вимоги до навички читання

У методичній літературі розроблена достатньо повна характеристика навички читання, яка поєднує *технічну й смислову* сторони читання. Технічна сторона передбачає оволодіння учнями *способом читання, правильністю, виразністю і темпом*. Смислова — осмислення і розуміння читачем змісту прочитаного [19, с. 52].

Правильним вважається читання, якщо учень дотримується чіткої артикуляції голосних і приголосних звуків, унормованих правил орфоєпії, не порушує наголошування слів.

У школах із російською мовою навчання, помилки, яких припускаються учні під час читання, можна розподілити на дві групи: ті, які є спільними для читання як українською, так і російською мовами. Це помилки, що виявляються в заміні слів на основі графічної подібності їх або пов'язані з пропуском, заміною літер, неправильною вимовою закінчень: *годує — готує, заперечив — засперечався, понесли — принесли, обсушила — обслужила, заперечив — замеречив, засперечались — застеречались, кожним — кожний*. Значну групу становлять помилки на порушення інтонаційного позначення меж речення, що виявляються в недотриманні пауз у кінці або ж, навпаки, зайві паузи в середині речення, порушення норм інтонації розділових знаків, які виникають у зв'язку з неправильним диханням під час читання.

До другої групи помилок належать помилки, пов'язані з інтерференцією знань, умінь і навичок. Вони найчастіше спостерігаються під час читання слів, у яких зустрічаються літери, однакові або схожі за написанням в українській і російській мовах, але мають різне звукове позначення — и, е, г, є: *кожн[і]й замість кожний, люб[і]ть замість любить, прин[є]сли замість принесли*. Порушуються норми української звуковимови в системі голосних і приголосних, зокрема чіткої вимови звука [о], африкатів [дж] та [дз]

Як результат недостатньо сформованого словникового запасу, типовими помилками цієї групи є повтори, які зустрічаються у випадку незнання значення слова. Практика свідчить, що учні часто повторюють склад перед збігом приголосних: *зас — засперечались, наз — назбирав, пох — похмуро*, що свідчить про недостатньо сформовану техніку читання.

Помилки в наголошуванні слів значною мірою також пов'язані з відмінністю наголосу в українській і російській мовах: *Пётко замість Петько́, вёрба замість верба́*.

Швидкість читання характеризується певною кількістю слів, прочитаних за хвилину. Згідно з вимогами до оцінювання навчальних досягнень учнів швидкість читання вголос становить:

Клас	Споріднені мови
3	55-60 слів за хвилину
4	65-80 слів за хвилину

Необхідно зазначити, перевіряючи темп читання, вчитель обов'язково має враховувати правильність і розуміння прочитаного.

У процесі дослідження навички читання вчені стверджують, що така її якість, як темп, значною мірою залежить від індивідуальних особливостей школяра, а саме: швидкість реакції, особливостей темпераменту й артикуляції. Читання тексту з невластивою швидкістю для певної дитини, бажання читати швидше, як інші діти, призводить до перекручування слів, повторів, інших помилок, що спричиняє нерозуміння змісту тексту [14, с. 29]. Тому вимоги до швидкості читання повинні бути особистісно орієнтовані на індивідуальний темп мовлення школяра.

Фактори, які позитивно впливають на вироблення техніки читання, або ж, навпаки, гальмують її розвиток, визначає у своїх дослідженнях І. Федоренко. Так, на його думку, стимулюють процес читання інтерес до змісту тексту, показ зразка читання педагогом, заучування й читання напам'ять, розвиток обсягу зорового сприйняття й периферичного зору, увага, антиципація, система обліку й корекції техніки читання, диференціація вправ, навчання прийомів різних типів читання. А такі фактори, як важкі слова, регресії, слабка артикуляція, неправильне дихання гальмують процес читання. До цієї ж групи методист відносить і перебільшення вчителем ролі голосного читання.

Дослідники швидкісного читання О. Андреев, О. Кузнецов, Л. Хромов концепцію формування техніки швидкого читання подають як комплексну програму інтелектуального розвитку людини. Хоча дослідження їх стосуються не початкової школи, але зроблені висновки важливі і в навчанні читання молодших школярів. Автори аналізують особливості процесу читання, характеризують недоліки й фактори, що гальмують цей процес. Вони виділяють п'ять основних причин відставання в оволодінні темпом читання: 1) регресії; 2) відсутність гнучкої програми читання (швидкість читання підпорядковується тим завданням, які читач ставить перед собою); 3) артикуляція; 4) мале поле зору; 5) відсутність уваги (механічне читання без усвідомлення змісту) [1, с. 26-29].

Наголошують, що *метод швидкого читання може бути використаний не для будь-яких текстів*. Він характерний для читання газет, науково-популярних книг, журналів та інших текстів. Водночасне *рекомендують читати швидко художню літературу, твори, розуміння яких є заскладним читачеві* [2, с. 9].

Далі наводять висновки вчених лабораторії розвитку освіти в м. Хьюстоні (США), які стверджують, що гарний читач насолоджується читанням, а темп читання постійно змінюється, залежно від того, що він читає.

Як зазначають автори книги «Як навчити швидко читати» Мані і Ерік де Луї, темп читаннятакож визначають мета, яку ставить перед собою читач, інтерес до матеріалу читання, знайомство з предметом, про який йдеться в тексті, здатність розуміти те, про що іде мова, і, нарешті, старанність читача.

Т. Єгоров зазначає, що швидкість читання певною мірою залежить від складності слова й від місця наголосу в ньому. Слова з наголошеним першим складом читаються легше, ніж слова тієї ж складності, але з наголосом на другому складі [9, с. 8].

Зручність читання залежить ще й від місця збігу приголосних. Виявляється, що двоскладові слова зі збігом приголосних на початку слова читаються легше, ніж слова зі збігом приголосних у середині слова. Психолог пояснює це тим, що коли слово починається з кількох приголосних, у читача виникає артикуляційна готовність зразу «з місця», а під час читання слів зі збігом приголосних у середині слова виникає необхідність складної перебудови артикуляції з одного положення в інше, що призводить до труднощів і регресій, а це в свою чергу уповільнює темп читання [9, с. 9].

Крім того, повторення, яке є характерним недоліком під час читання як російською, так і українською мовами, особливо на його початковому етапі навчання, як правило, зустрічаються під час читання складних чи невідомих за своїм змістом дітям слів. Слова, зміст яких відомий дітям і які прості за своєю артикуляцією, не повторюються навіть тоді, коли прочитані дитиною по складах [9, с. 34].

Проте, як показує практика, іноді діти повторюють і ті слова, які зрозумілі й легкі за своєю вимовою. Науковці пояснюють це тим, що таке відбувається тоді, коли втрачається розуміння цілісності тексту, коли процес сприйняття не має належної завершеності. Ось тоді й виникає необхідність повторно прочитати ще раз попереднє слово, фразу, інколи навіть речення. Повторне читання слова у цьому випадку є засобом відновлення втраченого змісту. У досвідченого читача такі повтори — регресії зустрічаються рідко [9, с. 37].

У школах із російською мовою навчання, як зазначає О. Хорошковська і підтверджують наші дослідження, швидкість читання українською мовою дещо уповільнюється, особливо на початковому етапі.

Оскільки на період навчання грамоти української мови учень уже має певні вміння й навички читати російською мовою, саме вони і справляють не лише позитивний, а й негативний вплив на засвоєння її.

Гальмування виникає під час формування умінь вимовляти букви, однакові за написанням, але різні за звучанням. Тут діє вже сформована навичка співвідносити відому літеру зі звуком рідної мови. Ця навичка накладається на нову й гальмує її. Відбувається так звана інтерференція навичок [23, с. 131].

Наступною причиною уповільнення темпу читання є недостатній розвиток мовлення школяра, у результаті чого виникають труднощі в розпізнаванні й вимовлянні багатоскладових або нових для учнів слів української

мови. Пришвидшувати темп читання у цей період у методиці навчання української мови у початкових класах шкіл із російською мовою викладання не рекомендується, хоча вправи на швидку вимову слів, розпізнавання їх і зчитування, вимовляння скоромовок за вчителем, а потім і читання із на-ростанням темпу методисти все-таки радять проводити.

Зазначимо, що збагачення словникового запасу, формування мовлення школярів, є необхідним компонентом у роботі з удосконалення читацької навички учнів, яка для досягнення своєї досконалості потребує постійної й систематичної роботи впродовж тривалого часу.

Розумінням прочитаного, робота над смисловим і структурним аналізом твору є невід’ємним складником кожного уроку літературного читання. *Першим етапом роботи з художнім твором є первинне ознайомлення з його змістом.* У школах із російською мовою навчання, і це дуже важливо, перший раз текст має прочитати вчитель (але тільки на початковому етапі навчання, поки учні не оволоділи навичкою читати правильно) — *після проведеної підготовчої роботи*, яка охоплює словникову роботу й вступну бесіду, що містить розповідь педагога про життя і творчість письменника, цікаві факти з його біографії, прогнозування змісту тексту за його заголовком, повідомлення про історію написання художнього твору. Завданням такої бесіди чи розповіді є створення відповідного емоційного настрою, пробудження цікавості до проблеми, яка розглядається в тексті, й до всього твору загалом, інтересу до автора як до непересічної особистості. Словникову роботу рекомендується проводити не після, а до початку читання тексту. «Для цього вчитель, орієнтуючись на рівень знань своїх дітей, добирає з тексту слова, важливі для розуміння й потребують пояснення, записує їх на дошці, поставивши знак наголосу, і з’ясовує значення їх. (В одних випадках учитель пояснює значення слів сам шляхом перекладу чи за допомогою ланцюжка синонімів, а із збільшенням словникового запасу — описово чи стимулює до цього учнів) [22, с. 218]».

Для кращого запам’ятовування нових слів і вільного оперування ними в мовленні школярів варто використовувати інтерактивні технології навчання: групову чи парну форми роботи. З цією метою педагог добирає з тексту, що опрацьовуватиметься, незнайомі учням слова, наприклад: *тундра* (О. Копиленко «Пернаті гості»), *Луцільщина*, *плужок* (за Г. Бондаренко, «Коли зима зустрічається з весною»), і дає завдання вдома знайти пояснення цих слів й репрезентувати свою розповідь на уроці.

Різноманітність форм словникової роботи на уроках літературного читання, особлива увага до слова — важлива умова повноцінного сприйняття твору, розуміння характерів літературних героїв, усвідомлення ідейно-тематичного змісту художнього твору. Водночас це й основа формування мовленнєвої компетентності молодших школярів.

Наступний етап — *робота над змістом твору, його смисловим і структурним аналізом.* Науковці зазначають, що розуміння тексту молодшими школярами є поетапним. І. Гудзик виокремлює п’ять рівнів розуміння тексту.

Перший із них передбачає правильне сприйняття окремих фактів, подій; орієнтування у фактичному змісті тексту і виявлення емоційного сприйняття прочитаного. На цьому етапі доцільно з'ясувати, що для дітей було новим, невідомим; яке враження справило на них прочитане. Після первинного сприйняття тексту школярі мають дати відповіді на запитання: про кого або про що розповідається в тексті? Де і коли відбуваються події? Що нового вони дізналися з тексту?

Другий рівень — усвідомлення зв'язків між фактами, розуміння того, як з окремих деталей складається ціла картина, як крок за кроком розгортається думка твору.

Третій рівень передбачає вміння відрізнити головне від другорядного.

Четвертий — це вміння осмислити ідейно-образний зміст твору, що дає змогу молодшим школярам оцінити події, схарактеризувати вчинки дійових осіб, сприяє усвідомленню учнями основної думки тексту й розумінню авторського задуму.

П'ятий рівень характеризується вмінням визначити особливості мови твору, що дає можливість зрозуміти характери героїв, епоху, описану автором, відчути красу художнього слова [6, с. 56].

Більшість методистів, зокрема О. Савченко, Н. Ігнатенко, вирізняють три етапи розуміння твору. Перший — орієнтування у фактичному змісті тексту й виявлення емоційного сприйняття прочитаного (первинний синтез). Другий — читання-аналіз твору. Третій етап — поглиблений смисловий аналіз прочитаного (вторинний синтез), метою якого є досягнення розуміння істотних зв'язків, відношень, основних ознак тощо [19, с. 80].

У роботі над удосконаленням розуміння змісту прочитаного велике значення має не лише саме читання, а й обговорення, тлумачення змісту, пояснення й оцінка вчинків персонажів, визначення ставлення автора до описаних подій, явищ, персонажів і фактів. Учні мають зрозуміти ідею твору, те, які думки й почуття автор прагнув викликати в читачів.

Для цього застосовують численні методи й прийоми, кожен із яких може бути доцільним, якщо враховує навчальну ситуацію, особливості літературного жанру й відповідає меті. Найпоширенішим є *метод бесіди*: запитання вчителя й відповіді учнів. В умовах навчання української мови як другої це дієвий засіб активізації нової лексики й формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Основні запитання на перевірку розуміння змісту тексту передбачені методичним апаратом підручника. Окрім них, учитель формулює власні, що враховують вікові, індивідуальні особливості розвитку учнів класу та їхній рівень володіння українською мовою. А під час аналізу відповідей дітей учитель має звертати увагу не лише на зміст і повноту відповіді, а й на правильність їх лексичного, граматичного та орфоепічного оформлення.

У методиці навчання міститься низка вимог до запитань, зокрема вони мають бути короткими, точними, логічно послідовними й активізувати процес мислення, такими, що змушували б учнів повторно звертатися до тексту,

використовувати в мовленні образні слова й вислови, які траплялись у творі, були підпорядковані виховній меті, формували б уміння узагальнювати. У школах із російською мовою навчання запитання повинні забезпечувати певний міжпредметний зв'язок — актуалізувати знання, уміння й навички, сформовані на уроках російського літературного читання й мови.

Виразність читання — навичка, яка в школах із російською мовою навчання, звичайно, має формуватися на уроках рідної мови, оскільки завдання програми як російського, так і українського літературного читання передбачають формування й розвиток навички читання цілими словами, читання правильного, свідомого й виразного. І якщо ці навички сформовані на високому рівні з рідної мови, учень «переносить їх на читання українською мовою. Однак спостереження свідчать, що тут трапляються певні труднощі, які залежать від розуміння окремих слів, виразів, почуттів, вкладених автором у твір, а також від рівня вміння читати виразно український текст учителем. Тому проблема виразності однаково актуальна як на уроках російського, так і українського читання [22, с. 222]». До того ж не завжди в учнів на високому рівні відповідна навичка читання сформована рідною мовою.

Що таке виразне читання? У методичній літературі є різні тлумачення цього поняття. Але всі автори сходяться на думці, що це — «мистецтво», матеріалом якого є література. «Виразне читання — це мистецтво відтворення в живому слові думок, почуттів, настроїв, переживань, якими насичено художній твір [3, с. 6]». На думку професора С. Дорошенка, «виразним (художнім) читання вважається тоді, коли читець володіє своїм голосом так, що там, де треба, може посилити чи послабити його, в змозі змінити тембр (забарвлення) і темп (ступінь швидкості) відповідно до змісту прочитаного [8, с. 262]». А. Капська зауважила, що «виразно читати текст — значить донести до слухача тему та ідею твору, правильно передати його характер і настрій, емоційне забарвлення [10, с. 9]».

Значення виразного читання для сприйняття й розуміння твору учнями важко переоцінити, оскільки воно збуджує емоції читача, розкриває багатство думок і почуттів, змушує хвилюватися, радіти чи сумувати, обурюватися або заспокоюватися, схвалювати чи засуджувати вчинки героїв. Виразне читання викликає зацікавленість художнім твором, підтримує бажання перечитати твір іще раз, насолоджуючись його красою, спонукає учнів продовжити знайомство з іншими творами письменника, викликає задоволення від спілкування з чарівним світом книги, літератури загалом. Саме виразне читання допомагає учням глибше зрозуміти суть твору, його своєрідність, яскраво уявити зображені картини життя, емоційно сприйняти й правильно оцінити їх, краще відчувати багатогранність почуттів героїв і настроїв твору. Водночас виразне читання не можливе без глибокого проникнення в зміст, без розуміння авторського задуму та ідеї. Тому М. Рибнікова не відривала процес навчання учнів виразного читання від усього процесу уроку. Вона підкреслювала, що виразне читання вчителя передує аналізу твору, який є основним ключем до розуміння його змісту, а виразне читання учня за-

вершує процес аналізу, підсумовує його, практично реалізує розуміння й тлумачення твору [18, с. 388]. А. Капська стверджувала, що «виразне читання виконує різні функції, виступаючи чи то як метод, чи то як прийом для: 1) первинного ознайомлення з текстом (що особливо важливо на уроках українського читання в школах із російською мовою навчання); 2) аналізу літературного тексту; 3) розкриття ідейного змісту; 4) пізнання й розкриття характерів дійових осіб; 5) показу стилістичних і жанрових особливостей твору; 6) розкриття своєрідності структури твору; 7) розвитку творчої уяви; 8) естетичного виховання; 9) розвитку мислення; 10) розвитку мовлення; 11) виявлення рівня знань і розуміння тексту [10, с. 6]».

З огляду на виняткове значення виразного читання в процесі читання художніх творів постає запитання: якими шляхами йти до ефективного застосування виразного читання на уроках і як виробити в учнів навичку виразного читання, яке забезпечило б успішне засвоєння прочитаних творів і мало б великий виховний вплив на особистість дитини?

Насамперед педагог сам повинен володіти високою професійною підготовкою, знаннями теорії й практики виразного читання. Досвід доводить, що виразно читають учні тих класів, у яких учитель сам добре володіє цим мистецтвом, і, навпаки, якщо мовлення вчителя монотонне, дикція нечітка, беземоційна, то й діти, наслідуючи вчителя, читають невиразно.

Наступною умовою формування виразного читання, як зауважують методисти (Буяльський Б., Капська А., Олійник Г.), є успішне оволодіння учнями *технікою мовлення, логікою мовлення й уміння емоційно висловити описане (передати характер дійових осіб, діалог тощо) відповідно до авторського задуму*.

Предметом техніки мовлення є: дихання, сила голосу, його гнучкість, тембр, дикція. Саме від правильного дихання залежить сила голосу й рівномірність мовлення. Голос утворюється в результаті проходження видихуваного повітря. Чим сильніший струмінь повітря, тим більша сила голосу. На жаль, під час читання творів більшість учнів читає дуже тихо або, навпаки, дуже голосно, монотонно, учителі не приділяють уваги розвиткові рухливості (гнучкості) голосу, здатності змінювати тон, інтонацію, темп мовлення залежно від змісту тексту: звучати гучніше — тихіше, сильніше — слабше, вище — нижче, швидше — повільніше, різкіше або м'якше. Тому роботу над виразністю рекомендують розпочинати із вправ щодо вироблення правильного мовленнєвого дихання й гнучкості голосу.

IV. Вправи і завдання для формування й розвитку техніки читання

Для розвитку технічної сторони навички читання (2 клас), ми пропонуємо систему вправ і завдань, спрямованих як на формування орфоепічних навичок української мови, формування мовного чуття, розвитку чіткої міжмовної диференціації звуків, що має забезпечити правильність читання школярами, так і на розвиток швидкості читання. Це завдання на слухання-розуміння й повторення слів, словосполучень, речень; заучування невеликих віршів, скоромовок, прислів'їв, приказок зі слів учителя; вправи на розпізнавання, якою мовою вимовлені слова.

Розвиткові швидкості читання сприятимуть: вправи на читання стовпчиків слів у порядку збільшення довжини їх; завдання на швидке розпізнавання слів; вправи на формування читацької здогадки (читання слів, у яких відсутні одна — дві літери), а також читання анаграм, речень, у яких усі слова написані разом, і вправи на розвиток оперативного поля читання (прочитай слова в порядку зростання номерів і повтори речення).

Розвиток уваги мають забезпечити вправи на порівняння відомого з новим, подібним. («Прочитай текст. Порівняй його з текстом підручника. Скільки відмінностей ти знайшов (знайшла)?»).

У 3-4 класах продовжується робота з формування правильного осмислення, виразності читання. Починаючи з другого семестру 3 класу, коли сформується навичка правильного й свідомого читання українською мовою вголос, доцільно давати завдання на самостійне читання мовчки. Спочатку вони мають бути спрямовані на підготовку до читання вголос, пізніше — такі, що потребують самостійного ознайомлення зі змістом тексту [22, с. 235].

Але вчителю потрібно пам'ятати, що надавати перевагу якійсь одній ознаці зазначеної навички не варто, оскільки їх висока якість забезпечується тісним взаємозв'язком, взаємовпливом, взаємопроникненням. Усвідомленість залежить від правильності й виразності читання; правильність — від темпу й усвідомленості; виразність — від усвідомленості, правильності й темпу [21, с. 3]. А для вироблення в дітей кожного вміння необхідно визначити низку завдань, які могли б стати своєрідними логічними кроками, виконуваними в певній послідовності. Дитина має знати, яке завдання виконувати, який порядок її дій, знати всі дії й уміти себе проконтролювати [21, с. 6].»

У цьому в нагоді можуть стати запропоновані картки-пам'ятки. Наприклад:

Правила виразного читання віршів

1. Читай не поспішаючи, вдумуйся в значення кожного слова.
2. У кінці кожного рядка обов'язково роби паузу, незалежно від того, чи є розділовий знак.
3. Чітко, правильно промовляй слова. Не «ковтай» закінчення слів.
4. Намагайся прочитати так, щоб передати настрій автора й одночасно висловити власні почуття.

Як підготуватися до виразного читання:

1. Перечитати текст, визначити, про що в ньому йдеться.
2. Визначити за змістом частини тексту, помітити їх.
3. Подумати, що найголовніше у кожній частині тексту.
4. Визначити, які почуття необхідно передати слухачам під час читання.
5. Уявити основні картинки, події, героїв.
6. Зробити партитуру читання: помітити олівцем у тексті паузи, логічні наголоси, визначити тон і темп читання, позначити останній початковими буквами *ш* (швидко), *п* (повільно), *н* (нормально).
7. Переверити себе, чи правильно все зроблено. Порадитися з товаришами. Прочитати вголос текст, прислухатися, як він звучить [21, с. 6-7].

Для ефективності завдань, які використовує вчитель на уроці, важливо дотримуватися методики проведення їх, оскільки «рівень сформованості того чи іншого уміння залежить як від системи вправ, так і від їх повторюваності чи періодичності, зв'язаності й чіткості [21, с. 6]».

Наведемо зразки таких вправ і завдань.

1. Розвиваємо фонетичний слух. Гра «Упіймай слово».

Послухайте. Чи всі слова вимовлені українською мовою? Плесніть у долоні, коли почуєте російське слово. Вимовте його правильно українською мовою.

- а) Навчаюся, чашка, бул[а] [ч']ка, школярі, розмовляють, науч[і] [л]ся, дівчинка, лі[н'э]йка.
- б) Дошка, шкаф, двері, (рос) светлый, квіти, вікно, книжка, (рос. идут), слухають.
- в) Жовтогруда синиця, хижий звір ку[н'ица], хитра лисиця, смачна лісова суніця, веселі тан[цы], розумниці дівчатка, хлоп[цы], молодці.
- г) Крісло, підлога, потолок, люстра, ліжко, [д'и]ван, кватирка, квартира, [дв'э р'], меблі.

2. Фонетична зарядка. Слухаємо, промовляємо. Вимовляємо звук [ч].

ЧО, ЧУ, ЧА — дай, бабусю, калача.

ОЧ, УЧ, АЧ — смачно ласую калач.

ЧА, ЧО, ЧУ — друзям дам по калачу.

Читаємо скоромовку: повільно, швидше і швидше.

Курличі курличуть,

Курличаток кличуть:

— Курли, курли, курличеньки,

До річеньки, до річеньки!

Читаємо скоромовку: повільно, швидше і швидше. Чітко вимовляй звук [о].

Для ворони Каркарони
чорний крук купив корону.
І ось наша Каркарона —
коронована ворона.

Слухаємо, повторюємо. Вимовляємо звук [г].

Скоромовка

У ставку гуськом стоять
Гусенята й гуска.
Гусенята плюскотять,
Гуска носом плюска.

Слухаємо, повторюємо. Вимовляємо звукосполучення [шч].

Скоромовка

На подвір'ї зелен кущ.
Над кущем літає хрущ.
Ми прибігли до куша -
Над кущем нема хруща.

Прочитай і запам'ятай І — И. Правильно вимовляй приголосні перед ними.

Чи то лис, чи то ліс,
Чи то кинь, чи то кінь.
Чи то кит, чи то кіт —
Звуки плутати не слід.

Прочитай, твердо вимовляючи приголосні перед Е.

В Олени і в мене
Гарнесенькі клени.
В Олени — зелені,
У мене — черлені.
Зелені — травневі,
Черлені — жовтневі.

Слухаємо, промовляємо. Вимовляємо звук [ц]

Ця — цю — ці — маленькі горобці.
Цю — ця — ці — у коробці олівці.
Ця — цю — ці — славні хлопці молодці.
Цю — ця — ці — вони мають олівці.

3. Розвиток слухової уваги, пам'яті. Гра «Четвертий зайвий».

Послухайте ланцюжок слів. Назвіть у кожному з них «зайве» слово. Повторіть ланцюжок слів без вилученого слова.

Синиця, горобець, суниця, куниця, киця.
Травиця, суниця, киця, полуниця.
Місяць, стілець, прапорець, олівець.

4. Читаємо-думаємо. Прочитайте слова. Пам'ятайте, що звуки [о], [а] в українській мові незалежно від наголосу вимовляються чітко. У кожній колонці знайдіть «зайве» слово.

Сова	Вода	Порося	Мова
Сорока	Вогонь	Корова	Слово
Ворона	Роса	Коняка	Мовити
Корова	Пара	Собака	Розмова
Голубка	Хмара	Борсук	Розмовляти

Позмагайтеся, хто швидше знайде слово, що означає предмет білого кольору, жовтого кольору. Слово, яке пов'язане з водою. Попрацюйте в парах. Прочитайте напівголосно слова, пам'ятайте, що звуки [o],[a] в українській мові незалежно від наголосу вимовляються чітко.

Погода	Борода
Колода	Морока
Солома	Золото
Дорога	Молоко
Голова	Порада
Болото	Костюм

5. Розвиваємо увагу, пам'ять.

Прочитай текст, порівняй його з текстом підручника. Скільки відмінностей ти знайшов?

Дружна родина

Вечеря. Маринка поставила на стіл тарілки, поклала ложки, хліб, ніж. Мама налила борщу в тарілки. Тато нарізав хліба. Усі сіли вечеряти.

Прочитай текст. Порівняй його з прочитаним у підручнику. Що в цьому тексті змінено?

Наша вулиця

Я мешкаю на вулиці Космонавтів. Вона розташована біля площі Волинська. На нашій вулиці старі будинки. Біля них ростуть високі квіти — троянди, айстри, мальви.

6. Вправи на розширення поля зору. Вчимося швидко читати.

Прочитай слова в порядку зростання номерів. Повтори речення, які прочитав (прочитала).

3 голова	1 хліб	4 говорять	
6 народі	5 у	2 всьому	
2 будь	6 люди	7 називають	4 дякую
5 прошу	1 слова	3 ласка	8 чарівними

Вправа на розширення поля зору. Гра «Покажи слова».

— У таблиці заховалися назви пір року. Відшукайте їх.

(Таблиця написана на дошці. Один з учнів показує вказівкою й одночасно промовляє по черзі склади, утворюючи з них слова. Виграє той, хто виконає завдання з найменшими паузами. Слова: *зима, весна, літо, осінь, пори року*).

ЗИ	РО	ПО	О
ЛІ	ВЕС	ЛА	КО
РІ	МА	ВІ	НА
СІНЬ	КУ	ТО	КУ

7. Вчимося швидко переглядати текст.

Скільки разів у тексті Василя Сухомлинського «Моя мама пахне хлібом» зустрічається слово «здивувався»? «Лікар»?

Антиципація

Значну роль у процесі читання відіграє механізм антиципації (прогнозування, передбачення). Якщо учень володіє названим механізмом, це дає йому можливість за частиною слова, словосполучення, речення чи цілого висловлення передбачити його закінчення. Професор Т. Єгоров стверджує, що смислова догадка полегшує процес сприйняття тексту. Досвідчений читач стежить за розвитком думки автора і під цим кутом зору сприймає слова [9, с. 13]. Таку ж думку поділяють й інші методисти. М. Русецька зазначає, що читання досвідченого читача — спирається на передбачення змісту. У цьому разі смислова сторона веде за собою технічну, створюючи для неї найбільш сприятливі умови, що позитивно впливають на правильність і швидкість читання [17, с. 13]. Але потрібно зауважити, що дослідники розглядають названий механізм у **досвідченого читача**, зазначають, що антиципація виникає поступово, залежно від рівня оволодіння синтетичним способом читання. Попереджають, що такі здогадки обов'язково потребують перевірки через сприйняття, оскільки немає впевненості, що вони цілком правильні. У школах із російською мовою навчання, коли рівень словникового запасу учнів ще незначний, а володіння українською мовою також недостатньо сформовано, завдання на розвиток антиципації вчителю необхідно особливо ретельно продумувати. Так, передбачення змісту тексту за його заголовком можна пропонувати школярам уже на початковому етапі навчання читати українською мовою, оскільки такі завдання учні виконують і на уроках російського літературного читання. Читання ж слів із пропущеними літерами чи текстів із пропущеними словами потрібно проводити, коли в школярів уже достатньо сформований лексичний запас і засвоєні граматичні конструкції. Для розвитку відповідної навички в підручнику «Українська мова» для 2 класу (автори Хорошковська О. та Охота Г.) пропонуються спеціальні вправи. Наприклад: «Спробуй прочитати віршовані рядки, здогадуючись, які букви закрили сніжинки. Прочитай вірш, спочатку мовчки, додаючи пропущені букви чи склади, потім уголос. Прочитай загадку, додаючи потрібні склади, і відгадай. Продовж речення, додаючи потрібні слова».

Зазначити, що антиципація можлива за умови володіння учнями достатнім словниковим запасом. Упізнавання слова можливе, якщо воно є знайомим учневі. А тому збагачення словникового запасу українською лексикою, робота над розумінням слів і словосполучень ужитих як в прямому, так і в

переносному значенні, є особливо актуальним у роботі з розвитку навички антиципації, отже правильності й швидкості читання. Для формування названого механізму пропонуємо вправи на:

- збагачення словникового запасу;
- читання слів із пропущеними літерами;
- читання слів із пропущеними складами;
- читання фраз із незакінченими частинами;
- читання тексту із пропущеними словами.

Антиципація голосних

Іменники

В...сна	С...н...ця	Д...ш
Л...то	Сн...г...р	Зл...ва
З...ма	Г...р...б...ць	Л...в...нь

Прикметники

Ч...мн...й	с...н...й	Кр...с...в...й
В...х...в...н...й	Бл...к...тн...й	Г...р...н...й
Вв...чл...в...й	ж...вт...й	Ч...д...в...й

Дієслова

Кр...кн...ти	св...т...ти	пр...л...т...в
Зр...д...ти	гр...ти	пр...б...г
Б...л...к...ти	л...б...ти	зн...йш...в

Прислівники

Ур...нці	В...с...ло	Уг...рі
Сь...г...дні	Р...д...сно	Ун...зу
Уч...ра	Ц...к...во	Спр...ва

Антиципація частин слів у реченні

Зима

Усю ніч за вікн... завивав вітер. Білою м'як... ковдр... вкрив земл... сніг. Небо стало низьк... і сір.... На дерев... стрибають голодні горобчи... і синичк....

Діт... зробили годівниц.... Вони розвісили їх у шкільн... саду. У годівниц... завжди є зерно, насінн... таягод... горобин.... Пташки приліта... і дзьоба... їж....

Сойка

Чудовий ліс у верес...! Розфарбувала його осінь жовт..., червон... кольор....

Тиша. Раптом зовсім близьк... пролеті... сойка. Сіла вона на пень... У дзьоб... вона трима... жолудь. Що вона робити...? А сойка огляділась і давай хова... жолудь під корін.... Та це вона на зим... запаси робить! Часто сойк... їх так і не знахо.... А весн... жолудь проросте. З нього виро... малень... дуб....

Бамбук

Бамбук росте в тропічн... ліс.... Там багато дощ... і сонц.... Цю цікаву рослину... зустрічаєш на кожн... кроц.... Бамбукове стебло схоже на солом....

Тільки воно довг... й міцн... З бамбук... можна збудувати дім і міст через річк... З нього роблять мебл... і плетуть килими та кошики. Молоді бамбуков... палиці їдять. З бамбу... печу... хліб, видобува... сік, виробля... тканин... і варять цукор. Он яка це корисн... рослин...!

Збагачення словникового запасу.

Вживаємо нові слова у мовленні

Гра «Підкажи словечко»

Учитель читає речення, а учні додають слово за змістом.

Можна першу частину речення написати на дошці, діти читають і додають потрібне слово.

Тема «Родина»

Для тата й мами я...

Для бабусі й дідуса я...

Для братика (сестрички) — я...

Мамина мама — це моя...

Татова мама — це...

Мамин тато, тато мого тата — це...

Тема «Їжа»

Мама принесла із магазину хліб і поклала (куди?)... в хлібницю.

Цукор висипала (куди?)... у цукорницю, а сіль (куди?)... у сільницю.

Стіл за яким обідаємо — це... обідній стіл.

Борщ їдять (чим?)... ложкою, а котлети — (чим?)... виделкою.

Чай п'ють із (чого?) чашки або... склянки. Руки витирають (чим?) рушником або серветкою.

З чого борщ варять?

Борщ варять із...(картоплі, квасолі, буряка, моркви, капусти, цибулі, помідорів, перцю).

Тема «Школа. Клас»

Наша школа (яка?) нова, простора, двоповерхова та ін.

Діти, які навчаються в школі, — це...(учні, школярі).

На уроці вчителя слухати потрібно (як?)... уважно.

Учитель пише завдання на... (дошці).

Книги, зошити зберігаються (де?)... в шафі.

Пояснення вчителя діти уважно... слухають.

Коли закінчується урок, дзвоник кличе нас на...(перерву).

На перерві можна (що зробити?)... відпочити, перекусити, поспілкуватися з друзями, порозмовляти, побігати, підготуватися до наступного уроку, полити квіти тощо.

Загадка

Стоїмо всім на дорозі,

Всіх спиняєм на порозі.

Хто іде — не обмине:

Нас рукою штовхоне. (Двері)

Запам'ятай! Двері, вікно зачиняємо або відчиняємо.

Тема «Навчальні речі»

Дострибався зайчик вволю,
цілий слід лишав по полю.
Ми за ним спостерігали, слово
«мама» прочитали. (Крейда)

Дерев'яний та довгенький,
хвостик в нього є маленький.
Як у фарби хвіст вмокає—
все довкола розцвітає. (Пензлик)

То в клітинку, то в лінійку,
Написати тут зумій-но,
Й малювати дещо зможеш,
Називаюся я... (зошит).

Кожен учень мене має,
В мене олівці складає.
Мабуть, ти мене впізнав?
Ну звичайно! Я... (пенал)

По папері він гуляє,
Різні речі зображає,
Гарний хлопець-молодець!
Хто це? Звісно ж,... (олівець)

Розклад добре знаю я
І домашнє завдання.
На сторіночках — оцінки
Кожного шкільного дня! (Щоденник)

Дерев'яний та довгенький,
Маю носик я гостренький.
На білому слід лишаю,
Усіх діток потішаю. (Олівець)

Книжечки маленькі,
Аркуші біленькі.
В них ми вчимося писати,
І складати, й віднімати. (Зошит)

Дуже я потрібна всім:
І великим, і малим.
Всіх я розуму учу,
А сама завжди мовчу. (Книга)

Запам'ятай!

Книгу розгортають.

Тема «Ввічливість»

Під час зустрічі не забудь (що зробити?)...привітатися.

Зустрічаючись уранці, кажуть... (доброго ранку). Удень —... (доброго дня). Ввечері —... (доброго вечора).

Слова прощання — це... (до побачення, до завтра, на все добре, будьте здорові, на добраніч).

Коли щось просиш, не забудь сказати слово... (будь ласка).

Якщо когось ненавмисне штовхнув, попроси... (вибачення) і скажи... (вибач, будь ласка).

Гра «Аукціон складів»

Учитель називає перший склад слова. Діти добирають слова, що починаються цим складом. Перемагає той, хто назве більше слів. Наприклад, **ВЕ** — весна, весло, весело та ін.

Ві — вітер, вікно, вітрила, віхола та ін.

Антиципація словосполучень

1. Гра «Аукціон слів». Учитель називає слово. Учні добирають інші, що за змістом поєднуються із запропонованим. Наприклад, учень (який?) старанний, уважний, організований; учень (що робить?) навчається, читає, пише, міркує тощо.

Дружба (яка)	міцна, справжня, вірна	день (який?)	святковий, похмурий, сонячний
Питання (яке?)	просте, складне, зрозуміле	небо (яке?)	чисте, ясне, похмуре, блакитне
учень (який?)	старанний, уважний, розсіяний	вчинок (який?)	хоробрий, правильний, сміливий
завдання (яке?)	легке, складне, важке, зрозуміле	книга (яка?)	цікава, захоплююча, нова

Цікава	розповідь, книга	добра	справа, дівчинка
Нова	сукня, іграшка	старанна	учениця, дитина
Свіжа	газета, сорочка	розумний	хлопчик, учень
Свіжий	хліб	кипить	вода, робота
Весела	пісня, зустріч	розв'язує	задачу, завдання
Смачне	яблуко	читає	книгу, газету, казку
Важка	робота, ноша	співає	пісню
Складне	завдання	відчинив	двері, вікно

Антиципація частин речень

Він сам у всьому	винен
Я вже прочитав цю	книгу, казку
Над річкою стелиться	туман
Вітер зривав із дерев	листя
Сонце вже заховалося за	обрій, горизонт
На допомогу завжди прийде	друг, мама
Надворі йшов холодний	дощ
Землю освітило	сонце
Розтанув сніг і побігли веселі	струмочки
Сонце зайшло — і швидко	стемніло
На небі зійшов	місяць
Птахи — наші пернаті	друзі

Антиципація частин прислів'їв

Про працюватість	
Хочеш їсти калачі	не сиди на печі
Треба нахилитися, щоб	з криниці води напитися
Під лежачий камінь	вода не тече
Зробив діло	гуляй сміло
Праця годує, а	лінь марнує
Ледачому будь, то й	кури загребуть
Рання пташка росу п'є, а	пізня слізки лле
Повний колос до землі гнеться, а	пустий угору дереться
Бджола мала, а	й та працює
Без роботи день	роком стає
У невмілого руки	не болять
Про дружбу	
Міцну дружбу і сокирою	не розрубаш
Дружба та братство—	найбільше багатство
У лиху годину —	пізнаєш вірну людину
Не той друг, хто медом маже,	а той, хто правду скаже
Скажи мені, хто твій друг,	і я скажу тобі, хто ти
Берись дружно —	не буде сутужно
Дружба й братство —	найбільше багатство
Дерево міцне корінням,	а людина друзями
Продобро	
Добре ім'я—	найкраще багатство
Добре роби —	добре й буде
Хочеш собі добра —	не роби нікому зла
Хто добре робить,—	тому зло не шкодить

Світ не без добрих	людей
Усе добре переймай, а	зла уникай
Добре діло	роби сміло
Добре ім'я—	найкраще багатство
З добрим дружись, а	лихого стережись
Корисні поради	
Що посієш	те й пожнеш
Не кидай каміння на небо	бо собі голову розіб'єш
Сім раз відмір	один раз відріж
Поспішиш —	людей насмішиш
Терпіння і труд	все перетруть
Не кажи гоп —	доки не перескочиш
Про сміливість	
Чия відвага	того й перевага
Сміливого й куля	не бере
Про навчання	
Вік живи	вік учись
Що знаєш, того за плечима	не носити
Знання людині, що	крила пташині
Здобудеш освіту —	побачиш більше світу
Шануй учителя	як родителя
За одного вченого	десять невчених дають
Добре того навчати,	хто хоче все знати
Вчення світ,	а невчення тьма
Книга вчить,	як на світі жить
Не кажи — не вмію, а	кажи — навчусь
Хто хоче більше знати,	треба менше спати
Потрібно учитися —	завжди пригодиться
Учись змолоду —	пригодиться на старість
Розум за гроші	не купиш
Про чесність і правдивість	
Брехнею весь світ пройдеши, а	назад не вернешся
Шила в мішку не	втаїш
Правда і у вогні не горить,	і в морі не тоне
Правду ніде не	сховаєш

Антиципація слів у тексті

Відгадай наступне слово

Читати — це не просто стежити із літер слова, а із слів — речення. Читати — це значить думати, слідкувати за тим, як розвиваються події, про які розпові-

дає автор, за перебігом думки, якщо він щось пояснює. А основне — уявляти те, про що говориться в тексті: співчувати, дивуватися, обурюватися...

У такому разі твоє читання буде значно швидшим. Ти запитаєш, чому?

Тому, що ти зможеш трішки забігти наперед і здогадатися, яке слово буде наступним, що скаже той чи інший герой, яким словом закінчиться речення. Тобі буде цікаво дізнатися, чи правильно ти відгадав і що буде далі.

Так читати — одне задоволення! (І. Гудзик)

Перевір себе! Чи зможеш ти прочитати казку, у якій пропущені деякі слова? Не обов'язково відгадувати слово точно, важливо, щоб воно підходило за змістом.

Перевірити правильність здогадки тобі допоможе «ключ».

Вовк та козенята

Була собі коза. У неї було семеро... (1). Зробила вона собі хатинку в лісі. Кожного дня ходила... (2) до лісу за їжею. Сама піде, а діткам накаже замкнути хатинку й нікому... (3) не відчиняти.

Повернеться, коза постукає ріжками в двері й пісеньку... (4) :

Ой ви, дітки козеняточка!

Відімкніться, відчиніться!

Ваша мати прийшла,

Молока... (5)

Козенята почують матір і відімкнуть... (6). Мати їх погодує і знову піде до лісу, а козенята міцно-преміцно замкнуть... (7) і чекають... (8).

Вовк підслухав, як коза співає. Тільки-но коза пішла до лісу, а вовк підбіг до хатинки й завив грубим... (9):

Ой ви, дітки козеняточка!

Відімкніться, відчиніться!

Ваша мати прийшла,

Молока принесла.

А козенята... (10):

— Чуємо, чуємо, — та не материн це голосок. Наша матінка співає ... (11) голосом та й приказує не так.

Не відчинили козенята вовкові. Постояв він, постукав і пішов.

Повернулася коза додому й похвалила діток за те, що вовкові дверей не... (12)

Перевір себе, чи правильно ти вставляє пропущені слова: 1 — козенят, 2 — коза, 3 — дверей, 4 — заспіває, 5 — принесла, 6 — двері, 7 — двері, 8 — матір, 9 — голосом, 10 — відповідають, 11 — тоненьким, 12 — відчинили.

Нерозумне кошенятко

Принесла кицька мишеня й каже кошеняті:— Ось тобі, грайся, вчись мишей... (1). І пішла.

Кошеня торкнуло лапкою мишку раз, удруге. Лежить мишка, прикинулася мертвою й не... (2). Схопило злегка зубами, а мишка:

— Ой, ой! Мені ж... (3)!

Кошеня відпустило зубами, а лапою мишку тримає.

-
- Відпусти мене, — просить...(4).
 - Не можу, — каже... (5), — мене мама буде сварити. Вона буває дуже зла, як розгнівається, — каже кошеня.
 - То що ти зі мною... (6)?
 - Повчусь, як мишей ловити, а тоді мама прийде, скаже, що далі робити. — Хіба ж так вчаться? —... (7) мишка.
 - А як? — дивується...(8).
 - А так, як у квача грають, я буду тікати, а ти... (9).
 - Це цікаво, - погоджується... (10).
 - І дуже весело, - пропищала... (11).
 - Як дорахую до трьох, ти зразу ж мене... (12). І тільки кошеня підняло лапку, мишка шусть — і... (13). Як вітром... (14).

Перевір себе, чи правильно ти вставляєш пропущені слова: 1 — ловити, 2 — во-рухнеться, 3 — боляче, 4 — мишка, 5 — кошеня, 6 — зробиш, 7 — пропищала, 8 — кошеня, 9 — наздоганяти, 10 — кошеня, 11 — мишка, 12 — відпускай, 13 — втекла, 14 - здуло.

У 3 — 4 класах можна пропонувати учням завдання на прогнозування жанру, теми, сюжету, емоційного характеру твору за його назвою чи ілюстрацією до нього. Наприклад:

- Прочитайте назву твору: *Ольга Хорошковська «Київ — столиця України».* Чи можемо за назвою визначити його жанр?
- Чи можна сказати, про що буде цей текст?
- Розгляньте ілюстрації до твору *Юрія Старостенка «Лісові розмови».* Як ви вважаєте, це буде оповідання, науково-популярний текст чи казка? Чому ви так думаєте? Хто головні герої цього твору?

V. Зразки уроків післябукварного періоду (2 клас)

Тема. Що значить читати правильно, виразно

Мета. Познайомити учнів із правилами правильного й виразного читання. Формувати вміння інтонаційно позначати межі речення, дотримуватися пауз відповідно до розділових знаків. Удосконалювати вимовні навички звука [ч]. Виховувати бажання читати твори українською мовою.

Матеріал до уроку. Леонід Глібов «Загадка». За Василем Сухомлинським «Ледача подушка».

Обладнання. Схеми інтонаційного позначення речень.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Вступне слово вчителя.

Ми з вами вже вивчили всі літери української абетки й навчилися читати українською мовою. Тепер ви зможете самостійно читати вірші, казки, оповідання та інші твори, написані не лише російською, а й нашою державною мовою — українською.

Сьогодні ми розпочинаємо працювати за другою частиною підручника «Українська мова». У ній багато цікавих текстів про чарівну красу України, казок, оповідань, які вчать бути добрими, ввічливими, працьовитими, чесними. Будемо вчитися не просто читати, а читати правильно, виразно, так, щоб іншим хотілося нас слухати.

А щоб наше мовлення було правильним, чітким, пропоную спочатку для язичка провести артикуляційну зарядку. Таким чином налаштуємося на читання творів і їх обговорення українською мовою.

У тексті, який ми будемо читати, багато слів із звуком [ч]. Пригадайте, як він звучить в українській мові? (Твердо. Лише в позиції перед [і] — пом'якшено).

2. Артикуляційна зарядка.

Спочатку потренуємося читати склади та швидко промовляти скоромовку.

Чи — чі — ча — че — чу я калачики печу.

Ча — чу — че — чи — чі — ці калачики смачні.

Че — чи — чі — ча — чу — діткам усім по калачу.

Скоромовка

Сорочин синочок

мав сорок сорочок.

Сорока синопку

Прасує сорочку (Ліна Біленька).

Спочатку скоромовку читає вчитель. Далі, після з'ясування невідомих учням слів (*прасує*), скоромовку читають діти: напівголосно повільно, але чітко вимовляючи кожне слово. Потім у пришвидшеному і швидкому темпі.

II. Повідомлення теми й мети уроку.

Сьогодні на уроці ми дізнаємося, що треба знати й уміти, щоб наше читання було красивим, правильним і виразним. А для цього познайомимося з деякими «секретами» такого читання. Розглянемо схеми, на яких позначено підвищення й зниження голосу, місця, де потрібно затримати наше дихання, тобто зробити паузу. Тож уважно слухайте.

III. Формування вмінь правильного читання.

1. Робота над правилами читання.

➤ Читання правил учителем й учнями разом. (Діти слідкують за читанням учителя).

— Як звучить голос на початку речення, а як у кінці?

— Назвіть місця, у яких необхідно робити паузи?

2. Робота над загадкою Леоніда Глібова.

➤ Спостереження за умовними позначеннями інтонації під час читання загадки Леоніда Глібова (підвищення й зниження сили голосу, пауз).

➤ Слухання читання загадки вчителем.

— Я буду читати, а ви слухайте й дивіться на те, як розмічено текст, зверніть увагу, де я роблю паузи — зупинки, у яких місцях паузи довші, а в яких — коротші.

(Учитель читає загадку, діти слухають і стежать за його читанням).

— Чи здогадалися ви, про що йдеться в загадці? Які слова допомогли вам її відгадати?

— А тепер спробуйте ви прочитати загадку, дотримуючись правил читання. Але спочатку проконтролюємо свою осанку.

— Сядьте вільно, ноги поставте прямо, спину тримайте рівно, без напруження.

➤ Читання загадки дітьми хором разом з учителем.

➤ Повторне читання загадки «ланцюжком» окремими учнями.

➤ Робота над образними виразами.

— Спробуйте пояснити, як ви розумієте вислів «мовчки говорить», а «дуже мудрує», «іноді бреше», «усіх звеселяє».

3. Робота над оповіданням В. Сухомлинського «Ледача подушка».

а) Вступне слово вчителя.

— Скажіть, чи завжди вам уранці хочеться вставати з теплого ліжечка і йти до школи? Можливо, хочеться ще трішки полежати на м'якій подушечці, поспати? Тоді текст, який ми будемо зараз читати, саме для вас. Це оповідання Василя Сухомлинського «Ледача подушка». Уявляєте, подушка ледача! Чи буває таке насправді? Але спочатку пояснимо деякі слова.

б) *Словникова робота.*

(Слова попередньо записуються на дошці, прочитуються спочатку вчителем, пояснюється їх лексичне значення, далі за зразком слова проговорюються кілька разів хором учнями й після цього індивідуально окремими школярами).

рано — заранее
прокидатися — просыпаться
таємниця—тайна, секрет

в) *Первинне ознайомлення зі змістом твору.*

— Тож уважно слухайте. (Учитель виразно читає твір).

— Про кого розповідається в тексті?

— Що Яринці не хотілося робити? З ким вона поділилася своїми думками?

г) *Робота з формування навички читання.*

➤ *Вправляння в читанні окремих багатоскладових слів.* (Слова записані на дошці. Перший раз діти одночасно з учителем повільно, плавно читають слова, чітко вимовляючи кожен склад. Другий раз — злито, цілими словами в темпі розмовної мови).

встав — вста-ва-ти— вставати
хо-че — хо-че-ться — хочеться
та-є-мно — та-є-мни-ця — таємниця
ки-да-ти — про-ки-да-ти-ся — прокидатися
на-сту-пний — на-сту-пно-го — наступного
вчи-ти — про-вчи-ти— провчити
у-ми-ва-ти — у-ми-ва-ти-ся — умиватися
сміх — у-смі-ха-вся— усміхатися

г) *Читання тексту учнями.*

Перші два речення учні читають разом з учителем. (Речення записані на дошці. Учитель звертає увагу дітей на умовні позначення підвищення та зниження голосу, на паузи в середині та в кінці речення).

Далі продовжують читати напівголосно «дощиком». (Кожен учень читає у своєму темпі, від чого створюється уявна картина дощу).

д) *Робота над змістом оповідання та вибіркове читання.*

— Якою ви уявляєте Яринку? Вона була школярочкою, чи ходила в дитсадок? Свою відповідь підтвердіть словами з тексту.

— Що тривожило дівчинку? Про що вона запитала в дідуся?

— Що відповів дідусь онучці?

— Знайдіть і прочитайте речення, у якому дідусь розповідає таємницю.

— Розгляньте малюнок і скажіть, яким реченням можна підписати до його? Знайдіть його й прочитайте.

— То чи справді подушка була «ледачою»?

— Зробіть висновок, навіщо дідусь вигадав таку «таємницю»? (Подушка не винна. Але Яринка почала кожного ранку виходити на свіже повітря, і сон відходив).

— А що робите ви, коли не хочеться вставати з теплого ліжечка? Як проганяєте свій сон?

е) Читання розмови Яринки й дідуся в особах.

— Яке речення потрібно читати найтихіше? Знайдіть його в тексті, прочитайте.

— Під час читання голосом намагайтеся передати допитливість дівчинки й хитрість дідуся. Читайте правильно, пам'ятайте про правила виразного читання.

4. Виховання уваги під час читання. (Текст записаний на картках або на дошці).

Хлопчик розповів оповідання вдома бабусі. Але він схитрував. Ось якою була його розповідь. Чи все в ній правильно? Слухайте уважно.

Маринці треба рано вставати, щоб до садочка йти. А хочеться, ой як хочеться!

Уранці питає Маринка в дідуся:

— Дідусю, чому ввечері вставати не хочеться?

— Це у тебе ковдрочка ледача, — сказав дідусь.

— *Що в розповіді хлопчика було не так, як у тексті? Скільки неточностей він допустив?*

IV Підсумок уроку.

— То що значить читати правильно? А виразно?

V. Домашнє завдання.

Навчитися виразно читати загадку та оповідання «Ледача подушка», дотримуючись правил читання.

Додаток до уроку

Вправи на розширення поля читання.

У словах *розмова, дружити, часом, захоче, говорить* знайти інші слова.

Розмова (мова), дружити (жити), часом (час), захоче (хоче) говорить (говорить).

Тема. Час. Пори року.

Мета. Продовжити формувати в учнів навички правильного, виразного читання, вчити дотримуватися ритмічної паузи під час читання віршів. Збагачувати словниковий запас дітей, розвивати вміння будувати зв'язні розповіді про особливості пір року. Виховувати любов і бережливе ставлення до рідної природи.

Матеріал до уроку. Федір Петров «Від зими до зими». Костянтин Ушинський «Чотири бажання».

Обладнання. Малюнки із зображенням пір року.

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Вступне слово вчителя.

— Якщо я вас запитаю, чи вмієте ви дихати? Вам навіть стане смішно від такого дивного запитання! «Хто ж не вміє дихати? Звичайно, вміємо», — відповісте ви.

А ось під час читання потрібно вміти не просто дихати, а правильно дихати, вміти керувати своїм диханням, оскільки звук голосу, його сила звучання залежить від сили видиху й глибини вдиху. Тож повправляємося в такому диханні.

2. Мовна розминка.

— Чи бачили ви, як проходить повітря з маленької проколотої кульки. Відтворіть це голосом. Для цього зробіть неглибокий вдих і промовте: с-с-с-с-с-с — тихо.

— А як проходить повітря з великої проколотої кульки? Зробіть глибокий вдих і скажіть: с-с-с-с-с-с-с — голосно.

— Уявіть легенький вітерець. Зобразіть тихий шелест листочків. Для цього знову зробіть неглибокий вдих і промовте: ш-ш-ш-ш-ш-ш — тихо.

— А як шелестять листочки під час бурі? (Зробіть глибокий вдих: ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш — голосно).

— А зараз на одному диханні протяжно, повільно вимовте голосні

А — Е — О

І — И — Е

Е — Є — И

И — І — Ї

— А тепер спробуйте голосом передати завивання вітру. Прочитайте вірш Ліни Біленької

*У-у-у! Гуде вітрисько,
Завиває: — У- у-у!
Холоди вже близько,
У-у-у! — несучи зиму!*

II. Оголошення теми й мети уроку.

— Отже, ми повправлялися в диханні й тепер можемо переходити до читання.

Сьогодні на уроці ми будемо працювати над віршем Федора Петрова «Від зими до зими» та оповіданням Костянтина Ушинського «Чотири бажання».

III. Робота над віршем Федора Петрова «Від зими до зими».

1. Словникова робота.

Читання та з'ясування значень слів, передбачених методичним апаратом підручника. (Слова мають бути записані на дошці, прочитані й пояснені вчителем, а опісля — прочитані учнями спочатку хором, а потім окремими дітьми).

2. Первинне читання вірша. (Читає вчитель).

— Які картини ви уявили, слухаючи цей вірш?

3. Хорове читання вірша учнями разом з учителем. (Звертається увага на дотримання ритмічних пауз).

4. Робота над змістом та образними засобами вірша.

— Що говорить автор про роботу кожного місяця? Що робить січень? А що робить лютий? Березень та ін.? Назвіть зимові місяці, весняні, літні, осінні.

— Подумайте, чому місяці мають такі назви? Поясніть.

— Зверніть увагу на те, що автор оживляє пори року, у нього місяці, як люди, працюють, пригощають, сердяться, плачуть.

5. Вправи на формування навичок читання.

➤ **Вправа на розширення поля зору. Гра «Покажи слова».**

— У таблиці заховалися назви пір року. Відшукайте їх.

(Таблиця написана на дошці. Один з учнів показує вказівкою й одночасно промовляє склади в такій послідовності, щоб вони утворювали слова. Виграє той, хто виконає завдання з найменшими паузами. Слова: *зима, весна, літо, осінь, пори року*).

ЗИ	РО	ПО	О
ЛІ	ВЕС	ЛА	КО
РИ	МА	ВІ	НА
СІНЬ	КУ	ТО	КУ

➤ **Вправа на розвиток плавності читання**

(Слова записані на дошці).

Перший раз діти одночасно з учителем плавно читають слова по складах.

Другий раз — зливо, цілими словами.

(Вдих) сі-чень (видих - вдих) — січень

(Вдих) бе-ре-зень (видих - вдих) — березень

(Вдих) кві-тень (видих - вдих) — квітень

(Вдих) тра-вень (видих - вдих) — травень

(Вдих) чер-вень (видих - вдих) — червень

(Вдих) ве-ре-сень (видих - вдих) — вересень

(Вдих) лис-то-пад (видих - вдих) — листопад

(Вдих) гру-день (видих - вдих) — грудень

— А тепер іще раз напівголосно перечитайте вірш, підготуйтеся до читання вголос. Читайте уважно, не пропускайте букв, не повторюйте склади. Пам'ятайте, щоб читання було виразним, у кінці кожного рядка потрібно робити паузу, незалежно від розділових знаків.

6. Виразне читання вірша учнями.

IV. Робота над оповіданням Костянтина Ушинського «Чотири бажання».

1. Вступне слово вчителя.

— У кожного з вас є якісь бажання. А які бажання були в хлопчика, ми дізнаємося, прочитавши оповідання Костянтина Ушинського «Чотири бажання».

2. Словникова робота.

Бажання — желания Крига — лед Кишеньковий — карманный Досхочу — вдосталь	

3. Первинне ознайомлення зі змістом оповідання.

(Читає вчитель. Діти стежать за ним).

— Про кого розповідається в творі?

— Чого найбільше хотілося Дмитрику взимку? Весною? Улітку? Восени?

4. Напівголосне читання твору учнями.

— Прочитайте оповідання напівголосно й скажіть, чим саме подобалася кожна пора року хлопчикові?

5. Робота над змістом тексту.

— То чим саме подобалася Дмитрикові зима? А весна? Літо? Осінь? Розкажіть.

— А яка пора року найбільше приваблює вас? Чому?

— Поясніть, як ви розумієте вислів «*подалися* на сінокіс»? Доберіть до слова «подалися» близьке за значенням.

— Замініть близьким за значенням слово «*рум'яні*» яблука. Знайдіть і прочитайте речення, у якому говориться, хто ще може бути рум'яним?

6. Підготовка до читання вголос.

➤ Читай цілими словами.

Ця вправа допомагає вчителю вчити читати цілими словами й одночасно формує швидкість читання. Оскільки кожне наступне слово має частину, яка вже є в попередньому слові, і тому в учнів немає необхідності вчитуватися в кожную літеру.

Мерз — замерз — замерзлій

Катав — катався — накатався

барви — барвистий — барвистими

веселив — веселився — повеселився

➤ Напівголосне читання тексту учнями

7. Читання вголос окремих уривків оповідання.

8. Виховання уваги під час читання.

(Залежно від рівня підготовленості дітей, їхніх читацьких навичок, подані уривки можна запропонувати школярам прочитати на картках або з дошки).

— Прочитайте (послухайте) і скажіть, чого не робив Дмитрик узимку?

- *Дмитрик накатався на санчатах із гори й на ковзанах по замерзлій річці, награвся в сніжки з друзями, прибіг додому рум'яний, веселий і каже батькові...*

— Чого не робив Дмитрик весною?

- *Настала весна. Дмитрик доскочу набігався, ганяючись за барвистими метеликами, маленькими жучками, нарвав квітів, прибіг до батька й каже...*

— А чого не робив хлопчик улітку?

- *Настало літо. Дмитрик із батьком подалися на сінокіс. Цілий день веселився хлопчик: ловив рибу, катався на велосипеді, збирав ягоди, гриби, перекидався в запашному сіні, а ввечері сказав батькові...*

9. Розвиток зв'язного мовлення. (Робота у групах).

— А зараз спробуємо розповісти про ознаки кожної пори року так, щоб вишло невеличке оповідання.

(Клас ділиться на чотири групи. Кожна група готує невелику розповідь про одну з пір року. Далі по черзі озвучують складені розповіді. У результаті має вийти невелике оповідання).

V. Підсумок уроку.

— То яка пора року, на вашу думку, найкраща? Чому ви так вважаєте? Поясніть.

VI. Домашнє завдання. (На вибір).

Навчитися виразно читати вірш; підготувати розповідь про одну з пір року.

Тема. Весна іде

Мета. Формувати вміння читати правильно, плавно, цілими словами. Вчити визначати настрій твору й голосом передавати його під час читання. Розвивати вміння читати в особах. Збагачувати мовлення дітей образними словами й висловами. Виховувати любов і бережне ставлення до рідної природи.

Матеріал до уроку. Павло Капельгородський «Весна іде». За Василем Сухомлинським «Шпак прилетів».

Обладнання. Ілюстрації із зображенням весни, малюнки весняних квітів, запис концерту А. Вівальді «Весна» із циклу «Пори року».

I. Мовна зарядка.

Гра «Аукціон слів».

Учитель називає слово — назву предмета. Діти добирають до нього слова-ознаки.

Струмок — гомінкий, дзвінкий, дзвінкоголосий, веселий...

Земля — рідна, квітуча, родюча...

Дощ — весняний, теплий, сильний...

Діти — веселі, радісні, слухняні, непосидючі...

Весна — радісна, рання, весела, сонячна тощо.

II. Мотиваційна підготовка учнів до сприймання вірша.

1. Вступна бесіда.

- Чи доводилося вам чути звуки весни? Які саме звуки ви чули? Послухайте уривок запису концерту італійського композитора А. Вівальді із циклу «Пори року». Слухайте уважно, намагайтеся уявити картини, які створює композитор за допомогою музики.

2. Слухання концерту А. Вівальді «Весна» із циклу «Пори року».

- То які картини виникли у вашій уяві, коли ви слухали цей твір? А які звуки весни почули?
- Так, це картина весни. Тануть сніги. Біжать веселі струмочки, починає з'являтися соковита травичка, розпускаються маленькі клейкі листочки, розквітають тендітні квіти, чути дзвінкий спів пташок... Так настає найпрекрасніша пора року — весна.

III. Оголошення теми й мети уроку.

- Сьогодні ми будемо працювати над віршем, який написав Павло Капельгородський «Весна іде». Будемо вчитися читати так, щоб голосом передати настрій поета, його почуття. Прочитаємо казку Василя Сухомлинського «Шпак прилетів».

IV. Робота над віршем Павла Капельгородського «Весна іде».

1. Словникова робота

гай-невеликий, листяний ліс;

рій -сім'я бджіл або інших подібних комах.

2. Виразне читання вірша вчителем.

Діти стежать за підручником.

3. Бесіда емоційно-оцінного характеру.

- Який настрій передано автором у вірші: замріяний, сумний, байдужий, тривожний чи радісний, веселий, піднесений, сонячний.
- Чи відповідає він цій порі року?
- А який настрій викликав вірш у вас?
- Як ви вважаєте, яку весну зобразив поет: ранню чи пізню? Чому ви так думаєте? Доведіть. (Ранню, бо ще тільки тане сніг).
- Знайдіть і прочитайте слова, які допомагають автору передати почуття радості. (*Веселий* гай, земля кругом *цвісти* почне, дітей *веселий* рій, *радіє* все, *співає* все).
- Знайдіть і прочитайте рядки вірша, де сказано, що діти давно чекали весну і теж радіють їй. (Дітей малих веселий рій помчить із хат на луг мерщій). (Учитель звертає увагу дітей на емоційно-експресивне значення слова «помчить». Покажемо, як це можна зробити практично.
- Що зроблять діти, дочекавшись весни. Як про це сказано у вірші? Прочитайте. (*Помчать на луг мерщій.*)
- Що значить «помчать»? Замініть це слово близьким за значенням. (*Побіжать*).

— Давайте порівняємо, яке слово допомагає точніше, яскравіше передати бажання діток швидше побігати, погратися на зеленому лужку, помилуватися весняними квіточками? (Діти побіжать на луг мерщій. Діти помчать на луг мерщій.) Далі вчитель говорить, що автор вибрав слово «помчать» не лише тому, що воно підходить за римою, а й тому, що підкреслює нетерпіння дітей швидше побавитися на вулиці, погрітися на теплому сонечку, підкреслює їхню радість зустрічі з весною.

— Які слова допомагають автору зобразити весну, як живу істоту? (Струмок *побіг*, вода ламає все, весна *іде*, тепло *несе*, гай *гомонить*, *радіє*, *співає* все.) Правильно, адже *радіти*, *співати*, *іти*, *нести*, *бігати*, *гомоніти* можуть люди.

— А чи доводилося вам бачити, як з-під снігу пробивають свої голівки перші весняні квіточки — підсніжники? Що ви при цьому відчували? Опишіть свої відчуття.

4. Робота з ілюстрацією.

— Розгляньте малюнок. Які ознаки весни описані у вірші, а які на малюнку? Прочитайте рядки, якими можна підписати ілюстрацію. (Розтане сніг, зима мине, земля кругом цвісти почне).

5. Підготовка до виразного читання.

— Прочитайте першу строфу вірша. Які слова потрібно виділити голосом у кожному рядку? Які почуття потрібно передати під час читання?

Для того, щоб навчити дітей виразно читати поезію, бажано першу строфу вірша написати на дошці. Разом з учителем діти визначають логічно наголошені слова, підкреслюють їх, позначають місця, у яких потрібно зробити паузи — складають партитуру читання.

Та це ж весна, / бо тане сніг, //
дивись, / струмок з гори побіг.///
Шумить вода, / ламає все, //
весна іде, / тепло несе. ///

А зараз я пропоную вам пофантазувати. Уявіть, що ми разом з автором не лише бачимо, а й чуємо дзвін веселого струмочка, шум весняної води, відчуваємо тепло ясного сонечка. Адже це поет до нас із вами звертається. Говорить нам: «*Дивись, струмок з гори побіг*». А хто зміг у своїй уяві побачити цей струмочок? Спробуйте передати ці відчуття, читаючи вірш вголос.

6. Виразне читання вірша учнями.

Діти разом з учителем аналізують читання однокласників.

Далі другокласники будують невеликі розповіді про ознаки весни, які вони помітили надворі, виконують завдання на сторінці 126 підручника.

V. Робота над казкою В. Сухомлинського «Шпак прилетів».

1. Вступна бесіда.

— Яких птахів ви знаєте, що першими сповіщають прихід весни? (Граки, шпаки).

— А яку скоромовку ви знаєте про шпака?

2. Артикуляційна зарядка. Вправлення у читанні скоромовки.

*Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню.
Ти не вмієш так, як я,
Так, як ти, не вмію я.*

Діти читають скоромовку перший раз у повільному темпі, чітко вимовляючи кожне слово. Другий раз — швидше, третій — ще швидше.

— А як називається будиночок у якому живе шпак? (Шпаківня).

Далі шляхом перекладу, використовуючи матеріал підручника, вчитель пояснює значення слів: «шойно, кубельце».

3. Первинне ознайомлення зі змістом казки.

(Учитель виразно читає казку, діти стежать).

4. Перевірка розуміння прочитаного. Гра «Чи уважний ти?»

Діти слухають запитання й варіанти відповідей, коли звучить правильна відповідь — плескають у долоні.

1. Будинок шпака був:
 - а) на дубі;
 - б) на липі;
 - в) на клені.
2. Шпак поселився у:
 - а) новій шпаківні;
 - б) своїй старій шпаківні;
 - в) гніздечку, яке сам збудував.
3. Шпак
 - а) не любив ловити комах;
 - б) старанно ловив комах;
 - в) був жадібним, не хотів ділитися з горобчиком.
4. Горобчик був:
 - а) працьовитим;
 - б) ледачим;
 - в) розбишакою.
5. Тепер Горобцеві доведеться раніше вставати, бо:
 - а) пісня шпака будитиме горобчика;
 - б) він може не встигнути собі знайти їжу й залишиться голодним;
 - в) Сонечко не даватиме довго спати Горобчику.
6. Цей твір казка, бо:
 - а) у ньому головні герої — птахи;
 - б) птахи, як люди, розмовляють;
 - в) так вирішив назвати свій твір автор.

5. Робота над змістом казки.

— Як починається казка? Розкажіть.

— Яку пташку розбудив шпак своєю піснею? Чи сподобалося це Горобчику?

— Чому Горобцеві доведеться тепер раніше вставати? (Він змушений буде вставати раніше, щоб встигнути наловити комах, бо прилетів шпак.

Горобчик боявся, що шпак поїсть усіх комах і залишить його, Горобчика, без їжі).

- Що ви думаєте про Горобчика? Яким він був? Свою відповідь доведіть словами з тексту. (Він був лінивим. Про це сказала його мама Горобчиха).

6. Робота над ілюстрацією, вибіркоче читання.

- Кого зображено на малюнку? Яким реченням із казки можна підписати цю ілюстрацію? Знайдіть і прочитайте.

7. Вправи на формування правильності читання.

➤ Читання слів-схем

тепл		старанн	
далек	ого	працьовит	ого
лінив		добр	

➤ Читай плавно цілими словами

Мова — мовив — промовив

летів — залетів — прилетів

став — стала — настала

спів — співав — заспівав

8. Підготовка до читання в особах. Повторне читання казки «Дощиком».

- Напівголосно прочитайте казку. Зверніть увагу, де слова автора, а де — Горобчика і Шпака. Поміркуйте, з якою інтонацією слід читати слова Шпака? Чому ви так вважаєте? Доведіть свою думку словами з тексту. (*Радісно заспівав.*)

- А яким тоном потрібно читати слова Горобчика? Чому?

(Трохи незадоволено, з жалем у голосі, адже тепер він не зможе довго спати).

- Яким почуттям наповнено зауваження Шпачихи? (З докором у голосі. Адже ніякій мамі не подобається, коли у неї росте лінивий син).

9. Читання казки в особах.

VI. Підсумок уроку.

- То яку пораду ви дали б Горобчику? Виберіть прислів'я, яке можна йому сказати.

Дружба — то найбільший скарб.

Щоб доволі всього мати, треба рано вставати.

Рання пташка росу п'є, а пізня — слізки ллє.

VII. Домашнє завдання.

- На вибір: навчитися виразно читати вірш; розповідати про ознаки весни; знайти, прочитати, підготувати розповідь про шпака.

Тема. Взуття

Мета. Формувати навички плавного, виразного читання. Активізувати в мовленні слова-назви взуття. Вчити висловлювати власне ставлення до вчинків героїв. Розвивати мовлення, дитячу уяву, фантазію, літературно-творчі здібності: вчити складати кінцівку казки за малюнком й опорними словами. Виховувати акуратність, ввічливість.

Матеріал до уроку. За Казимірою Поляковою «Оліні пригоди». (Казка).

Обладнання. Малюнки підручника й предметні малюнки взуття

Хід уроку

I. Організація класу до роботи.

II. Мовна та артикуляційна розминка.

- **Вправлення в читанні скоромовки Ліни Біленької.**

*Сорока сорочку прала,
ворона сорочку вкрала.
Наділа сорочу сорочку,
Красується у холодочку.*

— Які звуки найчастіше трапляються у скоромовці? Пам'ятайте, звук [ч] в українській мові твердий.

- **Вправа на розвиток поля зору.**

Розгляньте таблицю. Покажіть склади в такій послідовності, щоб вони утворили слова — назви взуття. (6 слів: чоботи, кросівки, черевики, туфлі, капці, сандалі).

ЧО	ЧЕ	ТУФ	ЛІ
КРО	САН	ТИ	КИ
РЕ	СІВ	ЛІ	БО
КАП	ДА	ВИ	ЦІ

- **Робота над малюнками на с. 150.**

Діти розглядають малюнки взуття, чітко читають підписи, розповідають, яке взуття, у яку пору року треба носити.

Відгадування загадки. (Підручник, с. 151)

— Послухайте загадку й відгадайте її. Які слова допомогли вам знайти відгадку?

III. Мотивація навчальної діяльності та повідомлення теми й мети уроку.

— Сьогодні ми будемо читати цікавий твір, який називається «Оліні пригоди».

Передбачення змісту твору за його заголовком.

— А чи можемо за назвою сказати, про що буде цей текст?

— У які саме пригоди потрапила Оля і як потрібно поводитися, щоб не трапилося подібних прикрих історій, ми дізнаємося, коли прослухаємо цей твір.

IV. Робота над казкою «Оліні пригоди» (за Казимірою Поляковою).

1. Словникова робота.

Перед читанням казки слід пояснити слова:

озирнулася — оглянулася, подивилася навколо;

рятувати — спасать;

загубити — потерять;

зупинитися — остановиться.

2. Читання казки вчителем.

— Слухайте й стежте, як я читаю. Зверніть увагу на інтонацію початку й кінця речення, на паузи, які я роблю, щоб і ви дотримувалися правильного читання.

3. Перевірка первинного сприйняття казки.

Гра «Так чи не так».

1. Події, описані у казці, відбуваються:
 - а) пізньої осені. Так чи не так?
 - б) літнього сонячного дня. Так чи не так?
 - в) ввечері. Так чи не так?
2. Героями казки є:
 - а) Дівчинка Оля, Троянда, цуценя, сонечко, сорока. Так чи не так?
 - б) Дівчинка Оля, Троянда, цуценя, горобчик, ворона. Так чи не так?
 - в) Дівчинка Оля, Троянда, цуценя, горобчик, сорока. Так чи не так?
3. Оля, коли з нею сталася пригода, гралася:
 - а) у садку. Так чи не так?
 - б) на стадіоні. Так чи не так?
 - в) у лісі. Так чи не так?
4. Ця казка про:
 - а) чемну, ввічливу дівчинку. Так чи не так?
 - б) веселого горобчика. Так чи не так?
 - в) пустотливу, нечемну дівчинку. Так чи не так?
5. Олин черевичок схопили:
 - а) щеня і горобчик. Так чи не так?
 - б) велика собака і сорока. Так чи не так?
 - в) цуценя і сорока. Так чи не так?
6. Шнурки на черевиках потрібно зав'язувати, щоб:
 - а) було красиво. Так чи не так?
 - б) їх ніхто не вкрав. Так чи не так?
 - б) не перечепитися і не впасти. Так чи не так?

4. Підготовка до читання тексту вголос. Робота з формування правильності й плавності читання.

Щоб наше читання було правильним, красивим, спочатку прочитаємо окремі слова.

сидиш — **всидиш**

бігла — **побігла**

стриб— **стрибає**

в'язали — розв'язали — розв'язалися

звертати — звернула — звернулася.

(Учитель просить пояснити, що означає це слово?)

три — тримає — тримається

диво — здивувало — здивувалося

5. Напівголосне читання казки всіма учнями.

6. Робота над змістом казки. Вибіркове читання з елементами бесіди.

- Хто першим попереджав дівчинку про небезпеку? Прочитайте.
- Що відповіла Оля Червоній Троянді? Свою відповідь підтвердіть словами тексту.
- Чи сподобалася вам відповідь дівчинки? А як ви вважаєте, що треба було їй зробити? (Їй треба було подякувати Троянді й зав'язати шнурки. А вона навіть не зупинилася).
- Чому небезпечно ходити із розв'язаними шнурками?
- Хто першим схопив Олин черевичок? Чому шеня це зробило? Прочитайте. (Подумало, що черевичок нічий і захотіло з ним погратися).
- А хто спостерігав за всією цією пригодою? (Горобчик).
- Чи допоміг він дівчинці? (Так. Він сказав, де її черевичок).
- Що забула Оля сказати горобчику? (Забула сказати чарівне слово «Дякую»).
- Прочитайте розмову дівчинки з горобчиком і щенятком.
- А чому собача не віддало дівчинці черевичок? (Оля грубо звернулася до щеняти. Вона крикнула. І теж не сказала чарівне слово «будь ласка»).
- Як ви вважаєте, чи була Оля чемною дівчинкою? А чи була охайною? Свої думки доведіть.
- А чи знаєте ви, як потрібно правильно запитувати? (Треба говорити: «Скажіть, будь ласка,...»).
- Свій твір авторка назвала казкою. Поясніть, чому?

7. Підготовка до виразного читання в особах.

- Скажіть, скільки дійових осіб у казці? Хто її головний герой?
- Яким тоном потрібно читати слова Олі на початку казки? (Спочатку байдужим, безтурботним, бо вона була впевнена, що нічого неприємного з нею не трапиться).
- А як звернулася дівчинка до щеняти? Зверніть увагу на розділові знаки і «слова підказки». (Слова підказки — «крикнула», «здивувалося». Відповідно розділові знаки: знак оклику і знак питання).
- Під час читання намагайтеся передати думки, почуття, переживання героїв. Читайте плавно, не повторюйте слів, слідкуйте за правильністю вимови.

➤ **Вправління в інтонуванні окремих реплік героїв:**

Учні по черзі читають речення:

Оля озирнулася:

— Де мій черевичок? (Розгублено)

— Віддай мій черевичок! (грубо, голосно) — крикнула щеняті дівчинка.

8. Виразне читання в особах діалогу дівчинки з кожною дійовою особою.

9. Літературно-творча діяльність.

- Чи є кінцівка у цій казці? (Кінець казки відсутній).
- Давайте ми з вами пофантазуємо й продовжимо казку. Нам у цьому допоможуть малюнки і слова, що в нашому підручнику. Але не забувайте, що це казка. Пригадайте, яка особливість казок. (У казках розповідається про вигадані, фантастичні події. Героями казок, крім людей, є звірі, птахи, які наділені людськими рисами характеру, вони розмовляють, працюють, як і люди про щось сперечаються. У казках відбувається боротьба добра і зла, де перемагає добро, працьовитість, розум).

Зразки кінцівки казки (дає вчитель).

... Злякалася Оля, що без черевичка залишиться. Закричала сороці: «Віддай мій черевичок!» А сорока й вухом не веде. Полетіла до річки. Біжить Оля за сорокою, плаче. Черевичок був важкий. Не втримала його сорока. Випустила. І він упав прямо в річку. А на березі сидів хлопчик, ловив рибу. Побачив він дівчинку, що плаче. Упіймав вудкою черевичок і віддав Олі. Зрозуміла Оля, що нечемно себе поводи́ла. І з того часу стала ввічливою дівчинкою й охайною.

Варіант казки 2.

Побачила Оля, що несе її черевичок сорока, мабуть, собі у гніздо. Біжить дівчинка за крадійкою й кричить: «Віддай! Це мій черевичок!» Злякалася сорока і впустила черевичок прямо в річку, де ловив рибу Василько. Хлопчику жаль стало дівчинки, яка гірко плакала. Піймав він на вудку черевичок і віддав його господині. Подякувала Оля Васильку, і з того часу береже свої речі.

- А як продовжите казку ви?

V. Рефлексія уроку.

- Чи цікавим був урок?
- Чи сподобалася вам дівчинка? Поясніть, чому?
- Як ви вважаєте, чи зміниться Оля після таких пригод, що з нею трапилися?
- Яку пораду ви дали б Олі?
- Чому вчить нас ця казка?

VI. Домашнє завдання.

Перечитати казку, придумати свою кінцівку.

VI. Зразки уроків літературного читання у 3 класі

Тема. Загадка — цікава розумова задача.

Матеріал до уроку. Загадки.

Мета і завдання. Збагачувати знання третьокласників про особливості загадки як жанру фольклору. Удосконалювати навичку правильного, виразного читання, уміння дотримуватися ритмічної паузи. Розвивати допитливість, кмітливість, фантазію, уміння знаходити головне. Формувати літературно-творчі здібності: вчити складати власні загадки про знайомі учням предмети.

Обладнання. Записані на дошці скоромовки, прислів'я, загадки; малюнок дерева «мудрості», предметні малюнки, малюнок гнізда ластівки.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

Перевірку домашнього завдання за темою «Прислів'я та приказки» можна провести у вигляді конкурсу-змагання. Наприклад, клас ділиться на команди. На дошці вчитель заздалегідь малює «дерево мудрості». На його гілках прикріплює листочки, на зворотному боці яких написано першу частину прислів'я. Учні по черзі від кожної команди виходять до дошки, знімають один листочок і, прочитавши першу частину прислів'я, говорять його продовження. Виграє та команда, яка найкраще справиться із завданням.

З добрим дружись, а...

На дерево дивись, як родить, а...

Треба нахилитися, щоб...

Гостре словечко... і т. д.

II. Вправи на розвиток навичок читання.

1. Формування уваги під час читання. Вправа «Редагування».

На дошці записані прислів'я, в одному зі слів яких замінено одну-дві літери. Потрібно знайти помилку й прочитати правильно.

Де щира праця — там густо, а де тїнь (правильно: *лінь*) — там пусто.

Менше говори — більше подуєш (правильно: *почуєш*)

Життя прожити — не море (правильно: *поле*) перейти.

Не копай яру (правильно: *яму*) іншому, бо сам упадеш.

На язиці медок, а під язиком холодок (правильно: *льодок*).

Коло, (правильно: *косо*), криво, аби живо.

2. Артикуляційна зарядка: вправляння у читанні скоромовки.

У садочку у Пилипа

Виросла висока липа.

Не лїнь було Пилипу

Щодня полоти липу.
«Спасибі», — до Пилипа
Лопоче листям липа.

III. Мотивація навчальної діяльності, повідомлення теми й мети уроку.

- Якщо ви прочитаєте зашифрований запис — то дізнаєтеся тему нашого уроку.

кагадЗа — каваціромозувадачаза.

- Сьогодні на уроці ми будемо працювати з невеликими цікавими творами — загадками. Будемо вчитися відгадувати їх, спробуємо скласти свої загадки, які загадаємо один одному.

IV. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Далі вчитель пропонує дітям поміркувати над тим, що означає слово «загадка» й дібрати до нього споріднені слова. (Загадувати, згадувати, відгадка, відгадувати, гадати).

- А що означає слово «гадати»? (Думати, міркувати).
- Отже, щоб відгадати загадку, треба гарно подумати, поміркувати.

2. Ознайомлення з текстом підручника (с. 18).

Діти самостійно читають статтю, дають відповіді на запитання, подані в кінці тексту.

3. Розповідь учителя. Цікаво знати.

- Сьогодні для нас відгадування загадок — це весела, захоплююча гра. А ось у сиву давнину — це було серйозним випробуванням для хлопчиків. У наших предків існував обряд, звичай посвяти юнаків у мисливці. Щоб довести свою готовність полювати на звіра, хлопчики повинні були показати свою силу й витривалість. А щоб перевірити розум, знання й кмітливість майбутніх мисливців, їм загадували загадки. Згодом, коли ще не було ні телевізорів, ні радіо, ні газет, а книги були великою рідкістю, довгими зимовими вечорами після того, як усе було зроблено по господарству, дорослі, молодь, бабусі й дідусі збиралися в якійсь хаті, а біля них, звичайно, й діти. Старенькі розповідали цікаві й повчальні історії, задавали молодим хитромудрі запитання — загадки, а молодь і діти змагалася у їх відгадуванні. Так загадка стала випробуванням розуму, кмітливості й мудрості літературних героїв у казках.

А які казки знаєте ви, де герою потрібно було відгадати загадки?

4. Опрацювання добірки загадок.

Учитель загадує першу загадку.

- Як ви дізналися, що це капуста? Поясніть. А як названо листя капусти? (Хустками). Чому?

Після цього вчитель загадує ще дві загадки, а далі пропонує учням прочитати їх самостійно й зіставити описані ознаки з намальованими предметами.

Далі третьокласники читають загадки «ланцюжком». Назвати відгадку першим має право той, хто читав.

Учитель звертає увагу на чіткість, правильність вимови, загадковість, таємничість інтонації.

5. Робота над загадками, записаними на дошці. Спостереження за їх будовою.

Спочатку діти читають мовчки. Потім по черзі — вголос і називають відгадки. Учитель просить пояснити свої міркування.

- а) Я блискуча, гостренька,
Маю вічко маленьке.
За собою несу
Довгу-довгу косу.

— Які слова вам допомогли відгадати загадку? (Слова-ознаки: блискуча, гостренька, маленьке вічко).

— Що таке «вічко»? (Вічко — це очко. Так названо в загадці вушко голки).

— А як названо у загадці «нитку»? (Нитку названо «косою»).

- б) Швидко скрізь цей птах літає.
Безліч мошок поїдає.
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує.

— А що допомогло вам відгадати цю загадку? Розкажіть, як ви міркували? (Ця пташка перелітна, бо сказано, що вона «в нас не зимує». А своє гніздо вона будує за вікном. Тому я здогадався (лася), що це ластівка. Бо саме вона ліпить своє гніздечко під дахом будинку). (Учитель показує малюнок ластівки та її гнізда).

Подібна робота проводиться над іншими загадками.

- в) Я вухатий ваш дружок,
В мене сірий кожушок.
Довгі вуха, куций хвіст,
Невеличкий сам на зріст. (Зайчик).

- г) Ці малесенькі кульбабки
Червоненькі мають лапки.
По городі бігають
І пшоном обідають. (Каченята).

- д) На городі нога стоїть,
На нозі голова висить.
Куди сонце повертається,
Туди й голова нахиляється. (Соняшник).

V. Літературно-творча діяльність. (Робота в парах). Складання загадок.

— Отже, щоб скласти загадку, потрібно описати предмет, але його не називати, або ж зіставити його з іншим предметом за схожістю деяких ознак: кольором, формою, призначенням та ін. Наприклад, грушу назвати лампочкою, чайник — діжечкою, річку — стрічечкою, пелюстки ромашки — війками і тощо.

Учитель на кожному парту кладе картку із зображенням предметного малюнка: квіти, тварини, фрукти тощо. Діти працюють у парах, складають загадки. Описують предмет, але не називають його. Потім по черзі зачитують свої описи. Інші - відгадують, про який предмет ішла мова. Якщо відгадка названа правильно, учень показує малюнок.

Зразки дитячих робіт

Маленькі м'ячики
на дереві висять.
Червоненькі, солоденькі
Всім людям любенькі. (Яблука)

Бувають червоні,
бувають зелені,
На смак солоденькі,
Запашні й кругленькі. (Яблука)

Стеблинка тоненька,
Квіти біленькі,
Листя широке,
В травні в гаю зацвітає
Й сильний аромат має. (Конвалія)

Білі намистинки
Повисли на тонкій стеблинці.
Дуже пахнуть, у лісі ростуть,
В травні місяці цвітуть. (Конвалія)

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання.

Прочитати й запам'ятати 5-6 загадок, загадати їх рідним чи друзям. За бажанням скласти свою загадку.

Тема. Вірші звуконаслідування. Скоромовки.

Матеріал до уроку. «Сонце ловити!», «Кум, кума», «Каже когут». Скоромовки.

Мета і завдання Познайти учнів із віршами-звукослідуваннями, показати їх зв'язок із природою. Розвивати вміння передавати інтонацію звуконаслідування. Розширити знання про скоромовки як засіб формування чіткості, правильності, швидкості мовлення. Виробляти чистоту української вимови під час читання скоромовок. Розвивати дитячу уяву та фантазію.

Обладнання. Картина «Осінь у лісі», малюнки із зображеннями жайворонка, півника, жабки; запис співу жайворонка; музичний твір П. Чайковського «Пісня жайворонка».

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Вступне слово вчителя. Розгляд картини «Осінь у лісі».

Діти, яка чудова осінь! Погляньте, як художник зобразив її невимовну красу на своїй картині. Давайте з вами пофантазуємо й подумки помандруємо цими лісовими стежками. Якщо ми зупинимося в лісі й озирнемося, то побачимо, що навкруги вирує життя. Кого б ми змогли побачити і які звуки почули б? (Відповіді дітей).

Життя природи здавна цікавило людей. Діти теж любили прислухалися до її звуків: до мови звірів, до співу пташок, до шуму дощу....

А чи чули ви, як цвірінькає горобчик? А як кукурікає півник? Як сокоचे курочка, мукає телятко? Відтворіть ці звуки. (Діти по черзі імітують звуки тварин).

II. Оголошення теми уроку.

Сьогодні ми познайомимося з дуже цікавими творами — звуконаслідуваннями.

III. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу.

1. Ознайомлення з текстом підручника - «Звуконаслідування». (Учитель розповідає про вірші звуконаслідування, історію виникнення їх або пропонує третьокласникам самостійно прочитати текст).

— Що цікавило дітей, коли вони бували серед природи?

— Чим корисне звуконаслідування?

— Ми теж будемо вчитися голосом передавати пісеньку жайворонка, «мову» жабки, баранця, песика.... А щоб наша вимова було чіткою й правильною, спочатку виконаємо вправи на дихання.

2. Вправи на розвиток навичок читання.

➤ Вправи на дихання.

• Сядьте прямо, спокійно, не напружуючись. Плечі не піднімайте й не опускайте.

— Зробіть невеликий видих. На рахунок 1-5 зробіть вдих (рахуйте подумки).

— Затримайте повітря на рахунок 1-3.

— На рахунок 1-5 видихніть повітря.

— Відпочиньте 30 секунд і повторіть вправу двічі.

• Уявіть, що ми мандруємо лісом. Ми піднімаємося на гору. Зробіть невеликий видих. Після чого робіть повільний вдих і одночасно вголос рахуйте до 10 від низького тону до високого. (Учитель регулює вимову рухом руки, як спів по нотах). Вийшли на гору. Стомилися. Вдихніть і видихніть повітря, різко промовивши: «Хух!».

А тепер зробіть глибокий вдих, на кілька секунд затримайте повітря й на видих із захопленням промовте: «Яка краса!» Знову зробіть те саме, але на цей раз промовте довше речення: «Яка прекрасна наша земля!». Помилувалися красою рідної природи. Знову глибоко вдихніть і на видих рахуйте до 10 від

високого тону до низького, ніби спускаючись з гори, економно й рівно використовуючи повітря. (Учитель знову регулює вимову рухом руки, але на цей раз від високого до низького тону).

➤ **Вправа на розвиток умінь керувати силою голосу.**

- Уявіть, що ми почули, як десь далеко кує зозулька. Відтворіть ці звуки. (Тихо).

Зозулька підлетіла ближче, і тепер її кування звучить голосніше. (Діти імітують звуки з більшою силою голосу).

3. Слово вчителя.

— Чи знаєте ви, як співає жайворонок? (Учитель показує малюнок жайворонка).

У березні, коли земля ще вкрита снігом, але все тепліше пригріває яскраве сонечко, у полях і гаях чути переливчастий спів жайворонка. Ця маленька непримітна пташечка однією з перших сповіщає про прихід весни. Степовим соловейком — так називають у народі цю пташку. Ранньою весною вона піднімається високо в небо, аж до сонця, і звідти лине її дзвінка пісня.

Багато великих композиторів намагалися відтворити цей спів у своїх музичних творах. Послухайте один із них, який так і називається «Пісня жайворонка», автором якого є Петро Ілліч Чайковський.

Заплющіть очі й уявіть казкове поле, над яким звучить чарівний спів, що струменіє з височини й заливає землю світлом і радістю.

4. Слухання музичного твору П. Чайковського «Пісня жайворонка».

- Який настрій виник у вас, коли ви слухали цей музичний твір?
- А народ складав вірші, у яких теж наслідував спів цієї пташки.

5. Робота над віршем «Сонце ловити».

а) Виразне читання вірша вчителем.

- Яку картину ви уявили, коли слухали вірш?
- Який настрій передано у вірші?

б) Напівголосне читання вірша дітьми з метою підготовки до виразного читання.

- Прочитайте вірш. Зверніть увагу на розділові знаки. Правильно керуйте своїм диханням. Для цього зробіть глибокий вдих, на одному видиху читайте три рядки, роблячи паузи в кінці кожного рядка.

Під час читання намагайтеся наслідувати спів жайворонка.

в) Конкурс кращого читця.

6. Робота над віршем «Кум, кума».

а) Вступне слово вчителя.

А тепер я пропоную вам уявити, що ми сидимо на березі озера. Тихо шелестить очерет. Сонечко ховається за небокрай. І раптом ми чуємо... Як ви гадаєте, чиї голоси ми можемо почути біля озера? (Кумкання жабок).

— Покажіть, як кумкають жабки?

- Діти, якщо уважно прислухатися до звуків, що подають жабки, то здається, що вони «кажуть»: «Кум-кума». А кого дорослі люди називають кумом? Коли кажуть: «Кума»? А як називають цих людей діти? (Хрещений чи хрещена).

б) Виразне читання вірша вчителем.

— Про що розмовляли жабки? Що просила жабка у своєї куми?

в) Словникова робота.

Полотно — тканина, яку ткали з льону, конопель або бавовни.

— Колись не було таких магазинів, супермаркетів, як зараз. І тому люди самі ткали тканину, самі вишивали й шили собі одяг. А коли хтось помирав, на нього обов'язково вдягали нову сорочку. Ось жабка й просить у своєї куми полотна, щоб пошити таку сорочину.

— А як ви вважаєте, чи може справді трапитися така історія з жабками? (Ні. Жабки не можуть потонути, бо вони живуть у воді. Це у них «мова» така).

г) Напівголосне читання вірша дітьми для підготовки до виразного читання.

г) Робота в парах. Розігрування сценки «розмови» жабок.

7. Робота над віршем «Когут каже».

а) Слово вчителя.

— Та час повертатися додому. Ось ми на подвір'ї нашої господині. А в сільському дворі завжди було багато всякої птиці: курей, качок, гусей. Ходили у дворі й кізоньки, і баранці, й телятка. Усі вони «розмовляли» своєю мовою. А верховодив над ними всіма півень. У народі півня ще називають *когутом*.

б) Виразне читання вірша вчителем.

— Хто учасники розмови? А хто попередив тварин про небезпеку?

в) Напівголосне читання вірша дітьми з метою підготовки до читання в особах.

г) Читання вірша в особах.

г) Розігрування сценки за ролями.

8. Робота над скоромовками.

➤ Скоромовки — це невеликі, як правило, віршовані тексти. Вони побудовані на звукових повторах, незвичних і складних для вимови словах і словосполученнях, які повторюються, переставляються, плутаються. Тому їх ще називають спотиканками або чистомовками. Читання скоромовок — це весела гра у швидкому й правильному промовлянні їх.

а) Ознайомлення з текстом підручника «Скоромовки».

— Навіщо народ складав скоромовки?

— Ми теж будемо з вами вчитися читати скоромовки. Проведемо конкурс на краще й правильне промовляння їх. Але спочатку прочитаємо й з'ясуємо значення слів, які трапляються в наших скоромовках.

б) Словникова робота. (Слова записані на дошці. Учитель читає, пояснює їх, діти сліdkують за його вимовою. Далі вчитель пропонує учням, чітко вимовляючи, прочитати їх 2-3 рази хором).

Хлівець — сарай для свійської худоби й птиці.

Пуд — міра ваги, близько 16 кг.

Крамарі — продавці.

Бричка — легкий візок.

в) Показ зразка читання скоромовки вчителем.

— Щоб навчитися теж так швидко й правильно промовляти скоромовку, спочатку прочитайте її напівголосно повільно, плавно, але не по складах, чітко вимовляючи кожне слово.

г) Читання скоромовки учнями:

- напівголосне читання скоромовки учнями спочатку плавно в повільному темпі зі старанною артикуляцією, далі— у темпі розмовної мови;
- голосне читання скоромовки всіма учнями спочатку в повільному, а потім у звичайному, розмовному темпі;
- читання (хором) скоромовки в пришвидшеному й швидкому темпі;
- конкурс на краще читання скоромовки у швидкому темпі.

Після цього вчитель працює над іншими скоромовками за таким алгоритмом:

а) показ зразка читання скоромовки;

б) з'ясування значення незрозумілих учням слів;

в) чітке, правильне промовляння складних слів і словосполучень по складах;

г) чітке, правильне читання скоромовки всіма учнями спочатку в повільному, а потім у звичайному розмовному темпі;

г) читання (хором) скоромовки у пришвидшеному й швидкому темпі;

д) конкурс на краще читання скоромовки у швидкому темпі.

Для тренування вимови можна запропонувати читати скоромовки з різними завданнями. Наприклад, прочитати скоромовку з інтонацією подиву, роздуму, захоплення тощо;зі зміною логічного наголосу, сили голосу: спочатку читати рівно, потім поступово підвищуючи голос, а в кінці — понижуючи. Або спочатку читають дівчатка, а потім — хлопчики (і навпаки).

К. Станіславський радив скоромовки промовляти спочатку беззвучно, але зі старанною артикуляцією, потім переходити на шепіт, далі — читати вголос у повільному темпі, нарешті, на фінальному етапі — читати скоромовки у швидкому темпі.

IV. Рефлексія уроку.

Під час рефлексії уроку можна використати прийом незакінченої фрази. Діти по черзі висловлюються одним реченням, вибираючи його початок із запропонованих, що записані на дошці.

Урок для мене здався... (коротким / довгим; цікавим / нудним)

Своєю роботою на уроці я...(задоволений / незадоволений)

За урок я...(стомився / не стомився)

Мій настрій... (став кращим / став гіршим)

Я зрозумів (зрозуміла)....

V. Домашнє завдання.

Вивчити один із віршів напам'ять. Навчитися швидко й правильно читати скоромовки.

Тема. Поетичні картини осені у творах різних авторів.

Матеріал до уроку. Олександр Олесь «Білі гуси». Яків Щоголів «Осінь».

Мета і завдання. Розвивати образне бачення поетичних картин, уміння простежувати настрій твору й голосом передавати його під час читання. Вчити визначати тему твору, розвивати вміння порівнювати зображені картини осені у віршах різних авторів. Збагачувати мовлення дітей образними висловами. Сприяти вихованню любові до поетичного слова, рідної природи.

Обладнання. Ілюстрації із зображенням осінніх пейзажів, малюнок водяних лілій, альбомні аркуші, кольорові олівці чи фломастери, запис уривку з концерту П. Чайковського «Жовтень» із циклу «Пори року».

Хід уроку

I. Вступна бесіда.

— Осінь — чудова пора року. Вона буває дуже різною. То чарівною, коли влітає в коси берізок золоті стрічки, а вітерець зриває листячко з дерев, і воно сиплеться золотим дощем на холодну землю. Стоїш — не намилишся її красою. То буває сумною, коли починає плакати дощами, коли з височини лунають журливі крики птахів, які прощаються з рідною землею, відлітаючи в далекі краї.

Осінь надихала композиторів — і вони створювали хвилюючу музику, художників, які творили фантастичної краси полотна, поетів — і ті писали чарівні вірші.

II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку.

— Сьогодні на уроці ми з вами познайомимося з прекрасними віршами. Віршем Олександра Олеся «Білі гуси» та Якова Щоголіва «Осінь».

Будемо вчитися виразно читати їх, знаходити у віршах красиві, образні слова, спробуємо самі добирати до слів яскраві, влучні слова-ознаки. Такі вміння нам знадобляться в майбутньому для того, щоб красиво й правильно говорити. Побуваємо також в ролі художників — спробуємо намалювати власні ілюстрації до одного з прочитаних творів.

III. Робота над віршем Олександра Олеся «Білі гуси».

— Але спочатку познайомимося з новими словами й виразами, які є у вірші.

1. Словникова робота.

Слова записані на дошці. Учитель читає, пояснює їх шляхом перекладу, показу малюнка чи добираючи синоніми. Діти стежать за вимовою вчителя. Далі пропонує учням прочитати слова 2-3 рази хором:

зникають — исчезают;

купави — білі водяні лілії (показ малюнка);

лунають — звучать;

полинули — полетіли;

на спогад — на згадку (на воспоминание).

Отже, я запрошую вас у світ поезії. Олександр Олесь. «Білі гуси».

2. Виразне читання вірша вчителем.

- Я буду читати вірш, а ви намагайтесь уявити картину, описану автором. (Поезію бажано читати на фоні музики).
- Яку картину ви уявили, коли слухали вірш? Розкажіть.
- А який настрій відчули? (Сумний, мрійливий, хвилюючий). Поясніть, чому вам стало сумно?

3. Аналіз вірша й робота над образними словами й виразами.

- Перечитайте вірш, знайдіть у ньому образні слова й вислови. Скажіть, навіщо автор уживає їх у своєму вірші? (Гуси *біліють снігами*, зникають *хмарками*, гуси на озеро *впали*, *води розгойдали*, *гуси розцвіли*, *навмивалися*, *накупалися*, *нагойдалися*, *закричали*).
- Як говорить автор про птахів? З чим він порівнює їх? Прочитайте.
- Які слова допомагають нам відчутти настрій суму й жалю автора? (Гуси на озеро *впали*. Так говорять, коли дуже стомишся. Кажуть: «Упав від втоми»).
- Що хотів підкреслити письменник, повторюючи слово «довго» у своєму вірші?

4. Попереднє відпрацювання правильності й плавності читання багатоскладових слів.

Діти перший раз читають слово повільно, плавно, дотримуючись чіткої вимови, але не по складах. Другий раз промовляють слово у звичайному розмовному темпі.

роз — цві — ли — розцвіли
роз — гой — да — ли — розгойдали
на — гой — да — ли — ся — нагойдалися
за — кри — ча — ли — закричали
на — гу — ля — ли — ся — нагулялися
на — вми — ва — ли — ся — навмивалися
на — ку — па — ли — ся — накупалися

5. Напівголосне читання вірша учнями для підготовки до виразного читання.

Робота з карткою «Правила читання пейзажних віршів».

- *Повторення правил виразного читання віршів.*

Перед тим, як читати вірш вголос, давайте повторимо правила виразного читання віршів:

1. Читай не поспішаючи, вдумуйся в значення кожного слова.
2. У кінці кожного рядка обов'язково роби паузу, незалежно від того, чи є розділовий знак.
3. Чітко, правильно промовляй слова. Не «ковтай» закінчення слів.
4. Намагайся прочитати так, щоб передати настрій автора й одночасно висловити власні почуття.

Далі школярі пригадують умовні позначення пауз, логічного наголосу й сили голосу.

У результаті обговорення вчитель робить розмітку першої строфи вірша, яка заздалегідь записана на дошці. Після цього напівголосно разом з учителем діти читають першу строфу.

Білі гуси / летять над лугами, //
В синім небі / біліють снігами, //
В синім небі / хмарками зникають, //
Довго-довго їх очі шукають.///

6. Виразне читання вірша учнями.

Учні продовжують читати вірш, дотримуючись повторених правил.

IV. Робота над віршем Якова Щоголіва «Осінь».

1. Вступне слово вчителя.

Краса осінньої природи надихала на творчість не лише поетів, а й художників і композиторів.

Петро Чайковський присвятив осені три музичні композиції, які містяться в циклі «Пори року». Давайте послухаємо його твір «Жовтень» і спробуємо уявити картину, яку намагався відтворити у музиці композитор. (Звучить музика).

2. Слухання уривку з музичної композиції П. Чайковського «Жовтень».

Які почуття викликала у вас музика? Який настрій намагався передати митець?

Якби ви були художниками, які б фарби використали, щоб зобразити картину золотої осені?

Давайте розглянемо ілюстрації, на яких зображено казкову красу осінньої природи.

3. Робота з ілюстраціями, які розміщені на дошці.

Діти, композитор малює осінній пейзаж за допомогою семи чарівних нот, переплетених у казкову гармонію звуків. Художник передає красу осіннього пейзажу за допомогою палітри фарб. А ось поет створює свій яскравий візерунок, уживаючи звичайні слова, але водночас надає їм емоційного забарвлення й виразності. Саме тому нас хвилює й захоплює своєю чарівністю світ поезії.

Послухайте саме такий чудовий вірш Якова Щоголіва «Осінь» і скажіть, яку осінь він змалював у своєму вірші? Ранню чи пізню?

4. Виразне читання вірша вчителем.

— То ж яка осінь змалювана в цьому вірші: рання чи пізня? Чому ви так думаете? (Пізня. Бо вже квіточок зовсім немає, діброва стоїть темна, сонечко світить, та не гріє).

— Який настрій передано в цьому вірші? (Спокійний, трохи сумний, замріяний). Порівняйте його з характером музики, яку ми шойно прослухали.

— А який саме куточок рідної природи зобразив поет? Які картини виникли у вашій уяві? Опишіть.

5. Напівголосне читання вірша.

— Прочитайте вірш, знайдіть і скажіть, яку палітру фарб використовує поет, щоб змалювати прощальну красу осені?

6. Аналіз емоційно-образного змісту твору.

— То ж які кольори згадані у вірші?

— Як говорить поет про небо, сонце, діброву, квіточки? Прочитайте.

— Як ви думаєте, чому діброва стала «темная», і чому це вона «Стихла і мовчить»? Хіба діброва вміє говорити? (Темная, бо листя опало, і від цього ліс здається темним. А «мовчить», бо птахи відлетіли у вирій, не чути їхнього веселого співу).

— Ось такі слова, як «діброва стихла», «діброва мовчить», допомагають авторові змалювати природу, як живу істоту. А ми, читаючи або слухаючи вірш, можемо краще уявити і синє небо, і золоте сонечко, і кетяги червоної горобини, і навіть почути сумне курликання журавлів, які прощаються з рідною землею аж до весни.

— А яким ви уявили собі небо? Опишіть.

— Порівняйте цей вірш із віршем Олександра Олеся.

7. Підготовка до виразного читання вірша.

Учні ще раз перечитують вірш, звертають увагу на розділові знаки. Педагог нагадує про необхідність дотримання ритмічної паузи в кінці кожного рядка.

8. Вправління у виразному читанні вірша учнями.

9. Розгляд репродукції картини Іллі Левітана й порівняння зображеного на картині зі змістом прочитаних творів.

— Розгляньте репродукцію картини І. Левітана. Яку осінь зобразив художник: ранню, золоту чи пізню?

— Скажіть, ця картина за змістом ближче до першого вірша чи до другого? Чому ви так вважаєте? Поясніть.

10. Літературно-творча діяльність.

— Уявіть, якби ви були художниками, яку картину за змістом до одного з віршів написали б ви? А щоб ваші розповіді були яскравішими й красивішими, спочатку доберіть слова-ознаки, слова-дії до слова «осінь», «листя» тощо.

Осінь (яка?) чарівна, яскрава, сумна, багата, щедра, золота, дощова і т.д.

Осінь (що робить?) дарує, сумує, плаче, вбирає, прикрашає...

Листя (яке?)...

(Діти, вживаючи образні слова й вислови, створюють словесні картини, за бажанням малюють ілюстрації фарбами чи олівцями).

11. Узагальнення прочитаного.

V. Рефлексія уроку.

VI. Домашнє завдання.

Вивчити вірш, який більше сподобався, напам'ять. За бажанням намалювати ілюстрацію до одного з віршів.

Тема. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі. Урок за українською народною казкою «Колосок».

Мета. Розширити знання учнів про особливості літературного жанру — казки. Учити давати оцінку вчинкам героїв і визначати ставлення автора до зображуваних подій. Розвивати правильність, виразність читання: уміння використовувати потрібний тон, темп, формувати вміння визначати слова, на які падає логічний наголос. Виховувати бажання допомагати дорослим і одне одному, викликати негативне ставлення до лінощів.

Обладнання. Виставка книжок та ілюстративний матеріал до українських народних казок; малюнки героїв казки «Колосок», індивідуальні картки для розширення поля читання, запис епіграфа уроку: «Казка — вигадка, та в ній щось повчальне зрозумій».

І. Мовна розминка.

1. Глибоко вдихнути повітря на рахунок 1, 2, 3 (про себе), затримати повітря, повільно видихнути на рахунок 1, 2, 3 (вголос). (Вправу повторити 3-4 рази)

2. Глибоко вдихнути, зробити паузу, повільно видихнути, вимовляючи плавно по складах слова:

Ро-бо-тя-щий-по-пра-цю-ва-ти

По-хо-ди-ти-по-го-во-ри-ти

3. Читання речень на одному видиху з поступовим збільшенням кількості слів. Кожен рядок загадки діти читають на одному вдиху. Наприкінці кожного рядка роблять добір повітря.

Спів гучніший канарейки, /

Не сідають батарейки. //

Сам співає просто неба /

І заводити не треба. //

Уселі — живий будильник. //

Зветься ж він, звичайно//... (півник)

Після цього вчитель пропонує прочитати ту саму загадку, але тепер на одному вдиху слід читати два рядки, добір повітря робити після кожного другого рядка.

Спів гучніший канарейки,

Не сідають батарейки. //

Сам співає просто неба

І заводити не треба. //

Уселі — живий будильник

Зветься ж він, звичайно//... (півник)

4. Вправа на читання речень з різною інтонацією (робота у групах).

Клас поділено на три групи. Учитель пропонує кожній групі прочитати речення з певною інтонацією. На дошці робиться відповідний запис:

«Хто не працює, той не їсть!»

— Прочитати речення грізно, категорично (І група).

«Хто не працює, той не їсть?»

— Прочитати речення здивовано, невпевнено (II група).

«Хто не працює, той не їсть.»

— Прочитати речення сумно, з жалем (III група).

— Подумайте, чому в кінці речень стоять різні розділові знаки?

5. Вправляння у читанні стовпчиків слів, розташованих у порядку збільшення їх довжини.

МОЛОТИ	рано	хвала
МОЛОТИТИ	ранок	хвалько
МОЛОТАРКА НАМОЛОТИТИ	раненько ранесенько	хвалиться вихваляється

II. Змістова й мотиваційна підготовка учнів до сприймання нового матеріалу.

Учитель запитує, чи люблять діти читати казки. Просить пояснити, чим саме подобаються їм ці твори. Пропонує пригадати з уроків російського літературного читання та пояснити, чим казка відрізняється від творів інших літературних жанрів, і назвати казки, які вони читали раніше.

Підсумовуючи сказане, педагог звертає увагу на те, що казка має такі особливості, як вигадка, традиційний зачин і традиційна кінцівка, числові повтори (три сини, три бажання, три дороги та ін.), магічні числа — 3, 7, 9, 12, у казці відбувається боротьба добра і зла, розуму і дурості, де добро перемагає зло, розум — безглуздість, працьовитість — лінь, а щедрість торжествує над жадібністю. Учитель акцентує увагу школярів, що й мова казки також особлива, вона багата на пестливі слова, сталі епітети, римовані повтори. Так, героями казок постають не просто тварини — лисичка, вовчик, зайчик, жабка. У казках вони — лисичка-сестричка, вовчик-братик, зайчик-побігайчик, жабка-скрекотушка та ін.

Після проведеної словникової роботи учні слухають виразне читання казки вчителем.

III. Опрацювання казки «Колосок».

1. Перевірка первинного сприйняття казки.

Учитель з'ясовує, як діти сприйняли зміст: чи сподобалась їм казка, хто її дійові особи, яка кінцівка твору.

2. Вправа на розширення поля читання (робота в парах).

іс	ти	спи	тав	МОЛО	ТИТИ	
тіс	•	то	спе	•	кти	
по	•	тім	спі	•	вали	
ті	•	льки	скі	•	льки	
				часту	•	вати

3. Самостійне мовчазне читання казки учнями.

Діти мають прочитати казку і сказати, що спільного у казці «Колосок» та інших казках, які вони читали раніше.

Після обговорення і відповідей дітей учитель відкриває запис на дошці:

- є зачин, основна частина, кінцівка;
- є вигадка (фантазія, чарівність): тварини, як люди, розмовляють, працюють, граються;
- є повторення сюжету (Півник гукає мишенят і пропонує їм виконати певну роботу, а ті весь час відмовляються);
- є позитивні й негативні герої;
- є повчання.

4. Робота над сюжетом казки.

- Де відбуваються події? Проілюструйте свою думку словами з тексту.
- У яку пору року відбуваються події? Чому ви так думаете? Доведіть.
- Чим займався півник, і що любили робити мишенята? Прочитайте.
- Що одного разу знайшов півник?
- Які поради давали йому мишенята? Прочитайте.
- Чи є повторення у казці? Прочитайте.
- Чим схожі повтори і чим відрізняються? (У всіх відбувається розмова між півником і мишенятами, а змінюється дія, яку виконують герої.)
- Які улюблені слова мишенят?
- Перегляньте казку і скажіть, скільки разів мишенята повторили слова: «Тільки не я».
- Чому півник увесь час робив усе сам і не змусив працювати мишенят? (Він був працювитим і мудрим. Вирішив по-своєму провчити мишенят, а не сваритися з ними.)
- Які за вдачею були мишенята, а який півник?

5. Характеристика героїв казки.

На дошці — два стовпчики слів-характеристик.

Діти мають знайти й підкреслити риси характеру, притаманні героям казки.

(Над стовпчиками можна прикріпити малюнки тварин).

Мишки	Півник
Слухняні	роботящий
Веселі	розумний
Ледачі	лінивий
Нероби	трудолюбивий
Працьовиті	жадібний
Хитрі	стриманий

- Поясніть, чому такі імена мають мишенята?
- Хто з героїв казки вам більше подобається? Чому?
- Як ставиться до своїх героїв автор? Як ви про це здогадалися?
- Цю казку народ склав у наш час чи давно? Чому ви так думаєте? (Слова-підказки: *млин, ніч розтопив.*)
- Які слова казки вам нагадують прислів'я? Кого вони стосуються? Поясніть, як ви їх розумієте.

6. Підготовка до виразного читання казки в особах.

- Подумайте і скажіть, якою інтонацією слід читати слова півника. А якою мишенят?
- Чи однаковий темп читання слів мишенят і півника?
- Як будемо читати слова автора? (Не поспішаючи, трохи загадково, таємниче.)
- Простежте, як змінювався настрій мишенят. Передайте ці зміни голосом під час читання.

7. Читання казки в особах.

Третьюкласники стежать за читанням своїх товаришів, за потреби виправляють помилки, аналізують читання однокласників.

8. Гра «Так чи ні».

1. Головними героями казки є:
 - а) мишенята Круть та Верть і півник Співунець;
 - б) мишенята Круть та Верть і півник Крикливе Горлечко;
 - в) мишенята Круть та Верть і півник Голосисте Горлечко;
 - г) мишенята Шусть та Верть і півник Голосисте Горлечко.
2. Півник знайшов:
 - а) житній колосок;
 - б) пшеничний колосок;
 - в) пшеничні колоски;
 - г) ячмінний колосок.
3. Слово «частувати» означає:
 - а) робити щось часто;
 - б) наказувати;
 - в) пригощати;
 - в) дружити.
4. Мишенята не допомагали Півнику, бо вони:
 - а) прибирали у хатинці;
 - б) були зайняті іншою роботою;
 - в) були лінивими;
 - г) не вміли цього робити.
5. Півник не дав пирогів мишенят, тому що:
 - а) пироги були не смачними;
 - б) він сам дуже любив їсти пироги;
 - в) пирогів було мало;
 - г) хотів провчити мишенят.

-
6. Основна думка казки — це:
- а) Берись дружно, не буде сутужно.
 - б) Бджола мала, а й та працює.
 - в) Свій розум май, а людей питай.
 - г) Хто не працює, той не їсть.
 - г) Водю ситий не будеш.

IV. Підсумок уроку.

Трьокласники роблять висновки — узагальнення з уроку. Учитель підбиває підсумки.

VII. Тексти для самостійного читання

Однією з найважливіших характеристик навчання читання є співвідношення між читанням учнями знайомого й нового для них тексту [6, с. 21]. Як зазначено в методиці читання у початкових класах, треба заохочувати дітей до читання не лише підручника і творів позакласного читання, а й будь-яких текстів, доступних розумінню школярів. Це дає змогу поліпшити якість читачької навички. Оскільки чим частіше діти читають незнайомі тексти, тим швидше в них удосконалюється техніка читання [19, с. 60].

З цією метою важливо у структурі уроків літературного читання передбачати спеціальні тренінги, під час яких учні вчитимуться уважно, самостійно сприймати новий текст, виділяти в ньому інформацію; давати відповіді на запитання, вправлятимуться у виконанні самостійно прочитаних завдань до твору [13, с. 75] Так уже в третьому класі необхідно пропонувати учням самостійно працювати не лише над попередньо прослуханим, а й незнайомим текстом (після належної підготовчої роботи), а також регулярно застосовувати роботу в парах і невеликих групах для розвитку інтонаційно правильного читання вголос, уміння формувати й висловлювати власні судження з приводу прочитаного та ін., що суттєво з огляду на компетентнісний підхід до навчання.

Нижче наведемо зразки текстів та тестових запитань, за якими можна провести письмову перевірку розуміння самостійно прочитаного твору мовчки.

Олександр Копиленко

ХОРОБРЕ КОШЕНЯ

Якось повернувся я з луку після вранішнього полювання. Спека стояла неймовірна... Присів у дворі на ганочку в тіні перепочити. А проти мене Гопак, розморений спекою, лежить, язика висунув, поклав голову собі на передні лапи. А паша в нього велика.

І ось раптом з-за погрібника з'являється маленьке кошеня й мандрує просто на Гопака. Думаю: ну зараз він його роздере.

Нічого подібного. Кошеня обійшло кругом Гопака, підійшло до його пащі, спокійно всунуло туди свою маленьку голову і так застигло, мабуть, від насолоди.

Адже відомо, що в собак немає потових залоз і в роті у них холоднуватого... От кошеня і рятувалося від спеки таким досить ризикованим способом.

Подержавши кілька хвилин голову в пащі у Гопака, кошеня спокійно пішло далі.

А Гопак тільки здивовано провів очима такого малого нахабу.

-
1. Що ти прочитав?
 - а) Казку;
 - б) легенду;
 - в) науково-популярне оповідання.

 2. Коли відбувалися події, описані у тексті?
 - а) весною;
 - б) восени;
 - в) влітку.
- Підкресли у першому абзаці слова, які вказують на цю пору року.
3. У цьому творі «Гопак» — це:
 - а) народний танець;
 - б) кличка кошеняти;
 - в) кличка собаки.
 4. Яким ти уявляєш Гопака? Це:
 - а) великий злий собака;
 - б) маленький добрий песик;
 - в) великий розумний собака.
 5. Автор розповідає про події,
 - а) які сам спостерігав;
 - б) які йому хтось розказав;
 - в) про які дізнався з енциклопедії.
 6. Чому кошеня всунуло голову в пащу собаки? Знайди й підкресли речення, що є відповіддю поставленого запитання.
 7. Кошеня в пащі собаки відчувало:
 - а) страх;
 - б) задоволення;
 - в) радість.
 8. Які слова найбільш точно описують настрій тексту?
 - а) страшний і сумний;
 - б) веселий і захоплюючий;
 - в) цікавий і пізнавальний.
 9. Поясни значення слів. Спека — це
 - а) печиво;
 - б) жара;
 - в) піч.Застигло — це
 - а) замерзло;
 - б) заснуло;
 - в) завмерло.
 10. Про що це оповідання? Дай відповідь одним реченням, вживаючи слова «мале» — «великий». Свою відповідь починай так: *цей твір про те, як* _____
-

-
11. Визнач тему твору.
 - а) Собака — друг людини;
 - б) Людина і природа;
 - в) Життя наших менших чотириногих друзів — домашніх улюбленців.
 12. Який із запропонованих заголовків найбільше підходить до цього тексту?
 - а) Хоробре кошеня;
 - б) Злий собака;
 - в) Пригода на подвір'ї.

В. Сухомлинський

ХРИЗАНТЕМА І ЦИБУЛИНА

Неподалік від хати виросла Хризантема. Під кінець літа вона розквітла ніжно-рожевим цвітом. Хризантема милувалася собою. Її квіти шепотіли: «Які ж ми гарні!»

А поряд із Хризантемою росла Цибуля. Звичайна ріпчаста Цибуля. Її зелена стеблина вже зів'яла. А від спілої цибулини йшов міцний цибулиний дух. Хризантема зморщила ніс і каже Цибулі:

— Як неприємно від тебе пахне! Дивуюсь, для чого люди садять таку рослину. Мабуть, для того, щоб відганяти бліх.

Цибуля промовчала. Поряд із Хризантемою вона видавалась простачкою.

Пополудні з хати вийшла Жінка і попрямувала до Хризантеми. Квітка за-тамувала подих. Звісно, Жінка зараз скаже: «Які чудові квіти ці хризантеми!»

Жінка підійшла ближче, промовила:

— Які прекрасні квіти ці хризантеми!

Хризантема мліла від задоволення. Жінка схилилась, вирвала Цибулю і, замилована, сказала:

— Яка прекрасна Цибулина!

Хризантема здивувалась. Вона подумала: «Невже й Цибулина може бути прекрасною?»

1. Що ти прочитав (прочитала)?
 - а) казку;
 - б) оповідання;
 - в) вірш.
2. Події, описані у тексті відбуваються:
 - а) на початку осені;
 - б) наприкінці літа;
 - в) навесні.
3. У творі розповідається про:
 - а) красиву Хризантему і хвалькувату Цибулю;
 - б) пихату Хризантему і скромну Цибулину;
 - в) ніжно-жовту Хризантему і ріпчасту Цибулю.

-
4. Як ти вважаєш, Хризантема була:
 - а) скромною квіткою?
 - б) пихатою квіткою?
 - в) доброю квіткою?
 5. Підкресли речення, зміст якого допомагає зрозуміти характер Хризантеми.
 6. Як ви думаєте, чому Цибуля нічого не відповіла Хризантемі?
-
7. Жінка вважала, що
 - а) прекрасні лише Хризантеми;
 - б) Цибуля гірка й огидна;
 - в) прекрасні і Хризантеми, і Цибулина.
 8. Чому жінка сказала, що цибулина прекрасна? Продовж речення.
Цибулина прекрасна, тому що _____
 9. Навіщо автор розказав нам цю казку?
 - а) щоб ми дізналися про лікувальні властивості цибулі;
 - б) щоб ми зрозуміли, як важливо доглядати за квітами;
 - в) щоб ми зрозуміли, що у кожного своє призначення і кожен гарний по-своєму.
 10. Слово «попрямувала» означає:
 - а) стала рівно;
 - б) випрямилася;
 - в) пішла.
 11. Як ти розумієш словосполучення — «мліла від задоволення»?
-

Ю. Єрмолаєв

ПРОГОВОРИВСЯ

Купили Іринці папужку. Дівчинка почала вчити його говорити «Здрастуйте, діти». А як навчила, то вирішила показати пташку однокласникам.

Зібралася Іринка в школу з папугою. А бабуся просить:

— Сходи, Іринко, в магазин, купи чаю.

— Ще чого!? — відповіла Іринка. — Відчепись!

Щоразу вона так відповідала на прохання бабусі щось зробити: «Відчепись!», «Ніколи мені!», «Ще чого!», «Дуже треба!».

У школі друзі оточили Іринку з папугою.

— Зараз я його щось попрошу! Будь чемним, Чіко, привітайся з дітками.

А папужка, замість того щоб сказати «Здрастуйте, дітки» наїжачився і як крикне:

— Відчепись! Ніколи мені! Ще чого! Дуже треба! — мабуть пригадав, як Іринка розмовляла з бабусею.

Він нам дуже багато сказав, ми все зрозуміли. Чи не так, друзі?

-
1. Що ти прочитав?
 - а) казку;
 - б) оповідання;
 - в) байку.
 2. Хто головні герої твору? Напиши.
-
3. Як звати папужку?
 - а) Гоша;
 - б) Чік;
 - в) Кроша.
 4. Бабуся просила Іринку купити:
 - а) хліба;
 - б) чаю;
 - в) корму папузі.
 5. Чи виконала Іринка прохання бабусі?
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) частково.
 6. Іринка не змогла виконати прохання бабусі, бо:
 - а) їй треба було робити уроки;
 - б) їй треба було вчити папугу говорити;
 - в) бо вона була нечемною і лінивою.
 7. Випиши з тексту слова, що допомагають зрозуміти характер дівчинки.
-
8. Підкресли речення, яке пояснює, чому папуга не привітався з друзями Іринки?
 9. Вибери синонім до слова «чемний».
 - а) чистий;
 - б) ввічливий;
 - в) сварливий.
 10. Прочитай ще раз останній абзац тексту. Як ти вважаєш, що зрозуміли однокласники Іринки? Напиши.
-
11. Яка основна думка твору?
 - а) потрібно доглядати за домашніми улюбленцями;
 - б) потрібно бути чемним завжди й з усіма;
 - в) потрібно добре вчитися, щоб навчити папугу говорити.

У процесі підготовки до проведення уроку літературного читання, учитель має намагатися гармонійно *поєднати* два напрямки: *розвиток особистості* школяра й *формування* у нього визначених Державним стандартом і програмою *читацьких компетентностей*, тому важливо правильно визначити тему, мету і завдання уроку. Орієнтиром у цьому є перелік вимог, що містяться у програмі з літературного читання, методиці навчання української мови в

початкових класах шкіл з російською мовою викладання та основні закони дидактики початкової освіти.

У програмі вимоги до основних знань, умінь і навичок диференційовані за змістовими лініями: коло читання, формування й розвиток навички читання; літературознавча пропедевтика; досвід читацької діяльності; розвиток літературно-творчої діяльності, вони на уроці реалізуються комплексно.

Важливо також, під час окреслення цілей уроку літературного читання у школах з російською мовою навчання, враховувати досвід читацької діяльності, знання, уміння й навички, набуті на уроках російського літературного читання. Спільний для обох навчальних предметів матеріал повинен активізуватися, а не подаватися, як новий [1]. Водночас, учитель має пам'ятати про удосконалення усного й писемного мовлення школярів, оскільки навичка читання залежить від багатства словникового запасу, мовленнєвого розвитку учнів.

Отже, для ефективної роботи вчителя з формування читацької компетентності, зокрема читацької навички учнів, важливо методично правильно спланувати й організувати навчальну діяльність школярів на уроці. З цією метою у посібник вміщено розширене орієнтовне календарне планування, яке стане у нагоді педагогу під час підготовки до уроку літературного читання у школах з російською мовою навчання за підручником авторів О. Хорошковської, Г. Охоти.

VIII. Орієнтовне календарне планування уроків літературного читання у 3 класі ЗНЗ із навчанням російською мовою за підручником авторів Хорошковської О. Н., Охоти Г. І.

1. Тема. Усна народна творчість. Колискові пісні.

Матеріал до уроку. Народна мова. За В. Скуратівським «Колискова». Колискові пісні «Ходить сон коло вікон», «Повішу я колісочку» (с. 2-6).

Мета і завдання. Ознайомити третьокласників із новим підручником, його структурою. Формувати знання школярів про український фольклор. Познайомити з колисковими піснями, особливостями їх мови та значенням для розвитку дітей. Удосконалювати навички виразного читання колискових, їх наспівування. Викликати інтерес до вивчення фольклору.

2. Тема. Дитячі віршики-забавки.

Матеріал до уроку. Потішки (с. 7-8).

Мета і завдання. Познайомити учнів із потішками як особливою формою пізнання навколишнього світу дитиною. Розкрити їх значення та особливості. Навчати правильно інтонувати потішки. Розвивати уяву, фантазію. Виховувати інтерес до вивчення творів усної народної творчості.

3. Тема. Дитячі народні ігри та забави.

Матеріал до уроку. Лічилки. Хороводи. Дитяча гра «Мак» (с. 9-12).

Мета і завдання. Розширювати знання третьокласників про види усної народної творчості. Ознайомити з правилами гри «Мак», вчити визначати дійових осіб та розігрувати гру. Показати зв'язок дитячих пісень, ігор із сільськогосподарськими роботами народу. Формувати вміння читати діалоги. Збагачувати словниковий запас школярів.

4. Тема. Дитячі народні ігри. (Продовження).

Матеріал до уроку. Дитяча гра «Дзюбка» (с. 12-13).

Мета і завдання. Ознайомити з правилами дитячої гри «Дзюбка». Вивчити слова дійових осіб і розіграти гру. Розвивати увагу, зосередженість, образне мислення. Збагатити мовлення новими словами.

5. Тема. Вірші звуконаслідування. Скоромовки.

Матеріал до уроку. «Сонце ловити!», «Кум, кума», «Каже когут». Скоромовки (с. 14-16).

Мета і завдання Познайти учнів із віршами-звуконаслідуванням, показати їх зв'язок з природою. Розвивати вміння передавати інтонацію звуконаслідування. Розширити знання про скоромовки як засіб формування чіткості, правильності, швидкості мовлення. Виробляти чистоту української вимови під час читання скоромовок. Розвивати дитячу уяву та фантазію.

6. Тема. Народ вчить, як на світі жити.

Матеріал до уроку. Прислів'я, приказки (с. 16-17).

Мета і завдання. Актуалізувати знання учнів з уроків російського літературного читання про малі форми усної народної творчості — прислів'я і приказки, з'ясувати їх характерні особливості. Вчити виділяти у прислів'ях головне, пояснювати їх зміст, доречно вживати їх у власному мовленні. Формувати вміння порівнювати українські та відповідні за змістом російські прислів'я та приказки. Показати на прислів'ях і приказках красу, багатство і влучність української мови.

7. Тема. Загадка — цікава розумова задача.

Матеріал до уроку. Загадки (с. 18-20).

Мета і завдання. Збагачувати знання третьокласників про особливості загадки як жанру фольклору. Удосконалювати навичку правильного, виразного читання, вміння дотримуватися ритмічної паузи. Розвивати допитливість, кмітливість, фантазію, вміння знаходити головне. Формувати літературно-творчі здібності: вчити складати власні загадки про знайомі учням предмети.

8. Тема. Українські народні казки як вид усної народної творчості. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.

Матеріал до уроку. Українська народна казка «Колосок» (с. 20-23).

Мета і завдання. Розширити знання учнів про особливості літературного жанру — казки. Вчити давати оцінку вчинкам героїв і визначати ставлення автора до зображуваних подій. Розвивати правильність, виразність читання: вміння застосовувати потрібний тон, темп, формувати вміння визначати слова, на які падає логічний наголос. Виховувати, працьовитість, бажання допомагати дорослим.

9. Тема. Українські народні казки (продовження).

Матеріал до уроку. Українська народна казка «Колобок» (с. 23-26).

Мета і завдання. Продовжувати опрацювання специфічних жанрових особливостей казок. Формувати вміння визначати зачин, основну частину, кінцівку казки. Удосконалювати вміння читати в особах, передаючи голосом різні характери героїв та інсценізувати уривки казки. Розвивати театральні здібності дітей, уяву, пам'ять.

10-11. Тема. Українські народні казки про тварин.

Матеріал до уроку. Українська народна казка «Дружні звірі» (с. 26-29).

Мета і завдання. Залучити дітей до висловлення припущень щодо змісту казки за її заголовком. Розвивати вміння слухати-розуміти казки. Вчити визначати дійові особи, характеризувати та порівнювати їх. Формувати вміння ділити твір на частини, добирати до них заголовки; визначати головну думку твору. Розвивати правильність, виразність читання, уміння стисло переказувати за складеним планом.

12. Тема. Урок позакласного читання. Твори, у яких у цікавій формі розповідається про те, чого не буває. Надокучливі казочки.

Матеріал до уроку. Волинська народна пісенька «Морквяний вояк», «Надокучлива казка» (с. 30-31).

Мета і завдання. Познайомити учнів з небилицями — видом народного фольклору для дітей. Формувати вміння читати небилиці, відповідно інтонуючи текст. Розвивати здатність помічати смішні, жартівливі ситуації у віршах, голосом передавати цю комічність під час читання. Викликати бажання створювати власні вірші-небилиці.

13. Тема. Що ти знаєш, що ти вмієш?

Мета і завдання. Перевірити й узагальнити знання й уміння учнів, засвоєні під час опрацювання розділу «Усна народна творчість». Виховувати цікавість до творів українського фольклору.

14. Тема. Твори українських письменників і народні твори. Поезія Павла Тичини.

Матеріал до уроку. Віталій Заславський «Музична поезія». Павло Тичина «Осінь така мила», «А я у гай ходила», «Вечір», «Слово» (с. 33-36).

Мета і завдання. Формувати вміння слухати й читати поетичні твори. Познайомити учнів із творчістю українського поета Павла Григоровича Тичини. Викликати почуття замилювання красою звучання його поезії. Вчити знаходити образні вислови та пояснювати їх значення для створення неповторності осінніх картин природи. Збагачувати словник дітей. Розвивати вміння читати виразно.

15. Тема. Осінь у поезії українських письменників.

Матеріал до уроку. Олександр Олесь «Вишиває осінь», Євгенія Горєва «Ходить осінь в дібровоньці» (с. 37).

Мета і завдання. Розвивати образне бачення поетичних картин, уміння простежувати настрій твору та голосом передавати його під час читання. Вчити визначати тему твору, розвивати вміння порівнювати образні картини осені у віршах різних авторів. Збагачувати мовлення дітей образними висловами. Сприяти вихованню любові до поетичного слова, до рідної природи.

16. Тема. Літературна казка.

Матеріал до уроку. За Іриною Прокопенко «Як Берізка Листя роздарувала» (с. 38-39).

Мета і завдання. Розвивати вміння слухати-розуміти текст, визначати тему та головну думку тексту, сприйнятого на слух. Актуалізувати вміння розрізняти народну й літературну казку. Закріпити знання з уроків російського літературного читання про ознаки літературної казки; вчити добирати заголовки до частин тексту; формувати вміння читати в особах, передаючи почуття героїв: радості, суму, жалю. Збагачувати мовлення школярів різними словами та виразами.

17. Тема. Літературні казки. (Продовження).

Матеріал до уроку. За Галиною Демченко «Сонцевик-чарівник і холодний вітер» (с. 40-42).

Мета і завдання. Розвивати уміння слухати-розуміти текст. Розширювати знання дітей про українські літературні казки. Формувати правильність читання, уміння за допомогою інтонації передавати почуття героїв. Удосконалювати вміння читати і складати план твору та переказувати прочитане, визначати головну думку казки. Збагачувати словник школярів, уміння будувати зв'язні висловлювання. Виховувати інтерес до читання художньої літератури.

18. Тема. Тема врожаю у народних піснях та літературних творах.

Матеріал до уроку. Українська народна драматична пісня «Ходить гарбуз по городу». Тамара Коломієць «Хліб». Загадка. Приказки (с. 42-44).

Мета і завдання. Формувати уявлення учнів про пісні як жанр усної народної творчості. Вчити читати народну пісню, правильно інтонуючи мову дійових осіб, визначати слова, що виражають головну думку твору. Розвивати уяву, творчі здібності, зокрема вміння інсценізувати пісню; виховувати бережне ставлення до хліба та повагу до людської праці. Збагачувати мовлення образними словами та виразами.

19-20. Тема. Цікаві пригоди допитливого птаха.

Матеріал до уроку. Михайло Слабошпицький «Папуга з осінньої гілки» (с. 45-48)

Мета і завдання. Формувати вміння сприймати на слух текст, усвідомлювати його зміст, визначати характер дійових осіб за їхніми вчинками. Удосконалювати вміння читати й ділити оповідання на частини, добирати заголовки до них і стисло переказувати за складеним планом. Збагачувати словник дітей. Розвивати виразність читання — уміння змінювати темп читання, інтонацію та силу звучання голосу залежно від характеру та емоційного стану героїв. Виховувати інтерес до вивчення творчості письменника.

21. Тема. Урок позакласного читання. Слова ласкаві, а думки лукаві. Казки Наталі Забіли.

Матеріал до уроку. Наталя Забіла «Про Півника та Курочку» (с. 48-51).

Мета і завдання. Актуалізувати й закріпити знання дітей про ознаки літературної казки. Вчити обговорювати самостійно прочитаний текст, висловлювати власне ставлення до прочитаного, визначати прихований зміст казки. Звернути увагу на традиційний зачин, потрійність ритмічних пісенних повторів, зменшено-пестливі слова. Розвивати вміння читати діалоги, передаючи різні почуття героїв. Виховувати бажання самостійно читати книжки.

22. Тема. Фантазії допитливого хлопчика в оповіданні Анатолія Кислія «Про що розповів вітер». Складання розповідей за аналогією до прочитаного. Поетичні картини осені у творах різних авторів.

Матеріал до уроку. Анатолій Кислій «Про що розповів вітер», Олександр Олесь «Білі гуси», Яків Щоголів «Осінь» (с. 51-54).

Мета і завдання. Формувати вміння передбачати зміст оповідання за його заголовком, визначати тему і настрій твору. Навчати швидко орієнтуватися у творі, знаходити відповіді на запитання та характеризувати головного героя з опорою на текст. Розвивати образне бачення поетичних картин, уміння простежувати взаємозв'язок людини з природою, знаходити спільне й відмінності у його зображенні різними авторами. Розвивати уміння складати власні розповіді за аналогією до прочитаного. Виховувати допитливість, бажання пізнати оточуючий світ.

23. Тема. Вчимося віршувати. Що ти знаєш, що ти вмієш? (Підсумок за темою).

Матеріал до уроку. Про вірші та віршування. Повіршуймо! Добираємо рими (с. 54-56, 58)

Мета і завдання. Спонукаати дітей до творчості. Формувати вміння добирати слова на задану риму. Розвивати уяву, фантазію. Викликати інтерес до віршування. Виховувати відчуття слова.

24. Тема. Розвиток мовлення. Розповідаємо за малюнком.

Матеріал до уроку. Ілюстрація на с. 57.

Мета і завдання. Актуалізувати знання дітей про будову тексту. Вчити складати розповідь за малюнком та спостереженнями, дотримуючись логічної послідовності викладу думок. Спонукаати до вживання у розповідях образних слів і висловів, що зустрічалися у творах розділу «Осінь така мила». Розвивати літературно-творчі здібності. Виховувати любов та бережне ставлення до природи.

25. Тема. Все - із доброго чи злого починається з малого.

Матеріал до уроку. Микола Сингаївський «Дощ із краплі починається». Олег Буцень «На вулиці». Народна жартівлива пісня «Грицю, Грицю». Смішинка-веселинка (с. 59-61).

Мета і завдання. З'ясувати та засвоїти головну думку творів Миколи Сингаївського «Дощ із краплі починається» й Олега Буценя «На вулиці». Учити порівнювати твори різних авторів, об'єднані спільною темою, але різні за жанром. Удосконалювати правильність читання, виразність. Розвивати вміння висловлювати оцінні судження морального змісту щодо прочитаного. Виховувати працьовитість, почуття відповідальності.

26. Тема. Твір, що змушує замислитися. «Ким бути і ким не бути» (за Яковом Пінясовим).

Матеріал до уроку. За Яковом Пінясовим «Ким бути і ким не бути», Смішинки-веселинки (с. 61-63).

Мета і завдання. Учити характеризувати дійових осіб, давати оцінку їх вчинкам, висловлювати власне ставлення до прочитаного. Удосконалювати вміння знаходити в тексті слова, що вказують на інтонаційне забарвлення репліки героя та відповідно інтонувати мову персонажів. Спонукаати учнів до обговорення заголовка оповідання. Розвивати театральні здібності, зокрема вміння інсценізувати смішинки. Виховувати почуття дружби, товариськості.

27. Тема. Різні уявлення героїв казки Юрія Ярмаши «Два Івани» про подвиг та його звершення.

Матеріал до уроку. Юрій Ярмаш «Два Івани» (с. 63-65).

Мета і завдання. Закріпити знання учнів про жанрові особливості літературної казки. Звернути увагу на потрібність повторів. Учити характеризувати й порівнювати дійових осіб. Удосконалювати вміння визначати ставлення автора до зображуваного, висловлювати оцінні судження, співвідносити ілюстрацію зі змістом казки; розвивати вміння знаходити слова, що виражають головну думку твору, стисло передавати зміст прочитаного. Виховувати працьовитість, бажання здійснити власний подвиг у житті.

28. Тема. Загадки, гуморески Грицька Бойка.

Матеріал до уроку. Ольга Хорошковська «Поезія Грицька Бойка». Загадки. Гуморески «Модна зачіска», «Тенісист», «Де Іванко?», «Те ж саме» (с. 66-68)

Мета і завдання. Познайомити учнів із творчістю українського дитячого письменника — Грицька Бойка. Удосконалювати навичку чіткої, правильної вимови під час читання скоромовок. Формувати вміння виразно читати та інсценізувати гумористичні твори, правильно передаючи характер героїв. Розвивати вміння визначати морально-етичні проблеми, підняті автором у віршах-жартах. Виховувати почуття гумору, доброзичливість, культуру поведінки, інтерес до читання книжок письменника.

29. Тема. Позакласне читання. Казка вигадка та в ній щось повчальне зрозумій.

Матеріал до уроку. Бісер і нитка (народна казка) (с. 69).

Мета і завдання. Формувати навичку самостійно читати і розуміти зміст твору. Заохочувати до обміну враженнями від прочитаного. Удосконалювати вміння знаходити рядки, у яких висловлено головну думку і встановлювати взаємозв'язок між нею і заголовком. Виховувати скромність, почуття дружби, взаємопідтримку.

30. Тема. Поспішаймо робити добрі справи.

Матеріал до уроку. Микола Трублаїні «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку». Що ти знаєш, що ти вмієш? (Підсумок за темою) (с. 70-71).

Мета і завдання. Дати дітям уявлення про творчість українського письменника — Миколу Трублаїні. Розширити знання про жанрові особливості літературної казки. Формувати вміння читати в особах, добирати заголовки до частин казки і переказувати. Здійснювати мовленнєвий розвиток третьокласників, зокрема вчити розігрувати діалоги. Виховувати бажання познайомитися з іншими творами письменника. Перевірити й узагальнити знання й уміння учнів, засвоєні під час опрацювання розділу.

31. Тема. Заходь, заходь, сніжна зимонько!

Матеріал до уроку. Андрій М'ястківський «Випав сніг», Василь Сухомлинський «Як синичка будить мене» (с. 72-73).

Мета і завдання. Формувати вміння порівнювати художній образ зими, створений різними видами мистецтва: живописом, музикою, літературою. Викликати почуття замилювання красою рідної природи взимку. Розвивати правильність, виразність читання, вміння знаходити у тексті опис і переказувати його. Вчити визначати головну думку твору. Виховувати бажання допомагати пташкам пережити важкі для них часи голоду.

32. Тема. Урок розвитку мовлення. Складання розповіді за малюнком, планом і опорними словами.

Матеріал до уроку. Малюнок на с. 74.

Мета і завдання. Вчити складати розповідь «Допомога пташкам взимку» за малюнком і опорними словами. Збагачувати мовлення школярів. Розвивати фантазію, уміння логічно викладати свої думки. Викликати бажання допомагати пташкам взимку.

33. Тема Літературні небилиці.

Матеріал до уроку. Олена Пчілка «Дивна хатка (небилиця) (с. 75-76).

Мета і завдання. Дати уявлення про життя і творчість української дитячої письменниці — Олени Пчілки. Розширити знання про небилиці як прекрасний засіб для виховання і розвитку почуття гумору. Вчити порівнювати казку і небилицю, знаходити спільне й відмінності у творах цих літератур-

них жанрів. Розвивати уяву, фантазію. Виховувати інтерес до інших творів письменниці.

34. Тема. Уявне, фантастичне та реальне у казці Лариси Письменної «Чарівна гостя». Що ти знаєш, що ти вмієш? Підсумок за темою.

Матеріал до уроку. Лариса Письменна «Чарівна гостя» (казка), Максим Рильський «Новорічна-нескінченна», Грицько Бойко «Новорічне свято» (с. 76-80, 81).

Мета і завдання. Заохочувати учнів висловлювати припущення щодо змісту казки за її заголовком. Закріплювати вміння визначати головного героя та знаходити слова, що виражають ставлення автора до нього, зіставляти зміст казки з малюнком. Розширити уявлення дітей про традиції українського народу зустрічі Нового року. Удосконалювати навичку правильного, плавного, виразного читання, зокрема добирати потрібний тон відповідно до характеру персонажа. Розвивати вміння стисло переказувати прочитане. Повторити та систематизувати знання, отримані протягом I семестру.

II семестр

1. Тема. Безкінечники як літературний жанр. Колядки. Щедрівки.

Матеріал до уроку. Марійка Підгірянкa «Безкінечні казочки». Варвара Гринько «На колядку». Наталя Любиченко «Колядка». Софійка Когут «Щедрий вечір» (с. 82-83).

Мета і завдання. Ознайомити учнів із особливостями літературного жанру — безкінечних казочок. Дати стислі відомості про життя і творчість української поетеси Марійки Підгірянки. Закріпити розуміння терміну «літературний псевдонім». Поглибити знання учнів про традиції українського народу колядування та щедрування. Познайомити з новими колядками та щедрівками.

Формувати вміння висловлювати думку щодо самостійно прочитаного твору. Розвивати виразність читання, літературно-творчі здібності. Виховувати читацькі смаки, прагнення читати самостійно.

2. Тема. Народні звичаї у зв'язку з новорічними святами.

Матеріал до уроку. Андрій М'ястківський «Сію, вію, посіваю». Засівальна. Щедрівка «Щедрик-ведрик» (с. 84-86).

Мета і завдання. Розширити знання школярів про традиції українського народу засівання та щедрування, найдавніші різдвяні дійства — «водіння Кози та Меланки». Удосконалювати знання про особливості засівальних пісень та щедрівок, дії, якими вони супроводжувалися. Розвивати артистичність, удосконалювати інтонаційні умінні. Виховувати повагу до фольклорної спадщини та бажання її вивчати.

3. Тема. Художній образ зими у прозових та поетичних творах.

Матеріал до уроку. «Казка про Січень». Ліна Костенко «Пряля» (с. 87-88).

Мета і завдання. Розкрити красу поетичного зображення зими-чарівниці у творах різних літературних жанрів: казках та віршах. Закріпити знання третьокласників про найсуттєвішу ознаку казки — фантазію. Формувати уміння голосом передавати загадковість, безкінечну картину сніговію під час читання вірша, дотримуватися ритмічної паузи у кінці кожного рядка. Збагатити мовлення дітей образними словами та виразами, спонукати вживати їх у власному мовленні. Виховувати спостережливість, любов до української мови, уміння милуватися красою зимової природи.

4. Тема. Емоційна насиченість творів у змалюванні краси зимової природи.

Матеріал до уроку. Платон Воронько «Сніжинки», Леонід Первомайський «Срібні дерева», Василь Сухомлинський «Хлопчик і сніжинка» (с. 89-91).

Мета і завдання. Продовжити формувати уміння визначати емоційний стан, настрої вірша, підтверджувати свої думки словами твору та голосом передавати під час читання відповідні почуття захоплення красою сніжинок. Розвивати літературно-творчі здібності: уміння складати невеликі описи, добирати слова на задану риму, складати невеликі вірші. Виховувати естетичні смаки, уміння милуватися красою рідної природи.

5. Тема. Лірична замальовка зими у поетичних творах.

Матеріал до уроку. Петро Бондарчук «Їхала зима» (с. 91-93).

Мета і завдання. Ознайомити зі змістом і художніми засобами вірша Петра Бондарчука «Їхала зима»; звернути увагу на переносне значення слів у змалюванні образу зими, на відсутність рими та особливий ритм вірша. Розвивати образне мислення, фантазію, уміння описувати картини, що виникають в уяві на основі прочитаного. Удосконалювати навички виразного читання. Збагачувати мовлення дітей. Виховувати любов до краси природи, до художнього слова.

6. Тема. Образ зими у поетичних і прозових творах (продовження).

Матеріал до уроку. Максим Рильський «Як не любити зими сніжно-сінньої», Тамара Коломієць «Снігова королева», Євген Гуцало «Ходить баба снігова» (с. 93-96).

Мета і завдання. Розвивати образне бачення поетичних картин, уміння простежувати настрої твору та голосом передавати його під час читання. Вчити визначати тему твору, засоби художньої виразності: порівняння, уособлення (без вживання термінів). Розвивати вміння порівнювати чарівні картини зими, створені різними авторами. Збагачувати мовлення дітей. Сприяти вихованню любові до поетичного слова, до рідної природи. Розвивати літературно-творчі здібності.

7. Тема. Життя наших пернатих друзів взимку.

Матеріал до уроку. За Світланою Колядою «Омелюхи» (с. 96-97).

Мета і завдання. Закріпити знання третьокласників про структуру тексту, формувати вміння визначати зачин, основну частину, кінцівку твору, тему та його головну думку. Вчити виділяти головне, давати оцінку вчинкам героїв. Розвивати правильність читання, плавність, виразність. Виховувати любов до природи, почуття добра та милосердя, будити прагнення допомагати пернатим друзям у скрутні для них часи.

8. Тема. Зимова природа і людина.

Матеріал до уроку. Василь Скуратівський «Чого лютий лютим зветься». Оксана Сенатович «Лютий» (с. 98-99).

Мета і завдання. Формувати вміння читати і усвідомлювати прочитане. Вчити самостійно ставити запитання за змістом твору, працювати у творчих групах. Розвивати виразність читання: уміння вибирати та застосовувати потрібний тон, темп, слова, на які падає логічний наголос. Удосконалювати вміння знаходити й пояснювати образні вислови, приказки. Спонукаати дітей до використання їх у власному мовленні під час складання невеликих текстів-міркувань. Виховувати допитливість, інтерес до вивчення української мови.

9. Тема. Змалювання життя тварин взимку у художніх творах.

Матеріал до уроку. Юрій Старостенко «Лісові розмови» (с. 99-101).

Мета і завдання. Формувати вміння читати і усвідомлювати прочитане. Закріпити знання про ознаки літературної казки. Удосконалювати виразність читання діалогів та уміння переказувати казку за складеним планом. Збагачувати знання школярів відомостями про життя лісових мешканців взимку. Поповнювати словниковий запас, розвивати мовлення. Виховувати екологічну культуру, любов і дбайливе ставлення до природи рідного краю.

10. Тема. Народні звичаї зустрічі весни у різних місцевостях України.

Матеріал до уроку. За Галиною Бондаренко «Коли зима зустрічається з весною». Спиридон Черкасенко «Зима і весна» (с. 102-103).

Мета і завдання. Ознайомити дітей із традиціями і звичаями українського народу, пов'язаними зі святом Стрітення. Формувати вміння працювати з науково-популярними творами: передбачати зміст за його заголовком, виділяти і запам'ятовувати подану в тексті інформацію, стисло передавати суть прочитаного. Вчити порівнювати твори різних жанрів, визначати їх тему та основну думку. Удосконалювати навичку ділити текст на логічно завершені частини, добирати до них заголовки. Збагачувати мовлення учнів. Розвивати виразність читання: уміння за допомогою інтонації передавати характер героя. Виховувати любов та повагу до народних традицій і звичаїв.

11. Тема. Тема людини і природи у творах різних авторів.

Матеріал до уроку. Євген Гуцало «Зайці». Ліна Костенко «Баба Віхола» (с. 103-105).

Мета і завдання. Формувати вміння читати і усвідомлювати прочитане. Дати стислі відомості про життя і тематику творів Євгена Гуцала та Ліни Костенко. Вчити порівнювати художній образ зими, створений різними авторами у поетичних та прозових творах. Формувати вміння висловлювати оцінні судження про вчинки героїв, обґрунтовувати власну точку зору. Розвивати пам'ять, виразність читання. Виховувати екологічну свідомість, любов та бережне ставлення до природи рідного краю.

12. Тема. Зображення дружби дітей і тварин у прозових творах.

Матеріал до уроку. За Іваном Бондарчуком «Зимова пригода» (с. 105-106).

Мета і завдання. Формувати уміння читати і усвідомлювати прочитане, передбачати зміст оповідання за його заголовком, визначати тему і головну думку твору. Розвивати літературно-творчі здібності, уміння складати розповіді про цікаві пригоди з власного досвіду.

Узагальнити та підсумувати знання учнів, одержані під час вивчення розділу «На щастя, на здоров'я, на Новий рік». Виховувати інтерес до вивчення традицій українського народу, до читання як способу пізнання світу.

13. Тема. Одвічні цінності.

Матеріал до уроку. Михайло Романіка «Як хліб ходить». Де починається хліб? (З народного) (с. 107-109).

Мета і завдання. Формувати вміння читати і усвідомлювати прочитане, ділити оповідання на частини, добирати до них заголовки. Познайти дітей з народними звичаями випікання хліба. Збагатити мовлення дітей словами - назвами предметів українського побуту в минулому. Вчити визначати основну думку твору, підтверджувати її словами тексту. Виховувати бережливе ставлення до хліба, повагу до людської праці.

14. Тема. Одвічні цінності (продовження).

Матеріал до уроку. Михайло Стельмах «Мій дідусь» (с. 109-111).

Мета і завдання. Дати стислі відомості про творчість Михайла Стельмаха. Уточнити й розширити знання про традиційні ремесла українського народу: ковальство, стельмаство, теслярство, столярство. Звернути увагу на мову головного героя. Збагачувати словник дітей. Вчити співвідносити текст з ілюстрацією та складати за нею усну розповідь. Удосконалювати правильність, виразність читання, уміння дотримуватися інтонації розділових знаків. Виховувати повагу та шанобливе ставлення до своїх рідних.

15. Тема. Будеш книги читати — будеш все знати.

Матеріал до уроку. Олександр Моторний «Мудрі поради». «Батьківські поради» (З народного) (с. 111-112).

Мета і завдання. Формувати вміння передбачати зміст тексту за його заголовком. Вчити пояснювати прислів'я і співвідносити їх із головною думкою твору. Навчати будувати невеликі зв'язні міркування на тему «Чому книги називають мудrimi порадиниками?» Розвивати виразність читання, уміння голосом передавати почуття здивування, впевненості, повчання. Виховувати працьовитість, інтерес до читання як скарбниці розуму.

16. Тема. Ой, весна, весна, днем красна. Народна казка у віршах.

Матеріал до уроку. Березень. Валентин Бичко «Підсніжник» (с. 113-114).

Мета і завдання. Розвивати образне бачення поетичних картин, уміння простежувати настрій твору та голосом передавати його під час читання. Вчити визначати тему твору, розвивати вміння порівнювати образні картини весни у творах різних літературних жанрів. Збагачувати мовлення дітей образними висловами. Сприяти вихованню любові до поетичного слова, дбайливого ставлення до рідної природи.

17. Тема. Життя і творчість Великого Кобзаря.

Матеріал до уроку. Тарас Григорович Шевченко. Тарас Шевченко «Світає...». «Тече вода з-під явора» (с. 115-117).

Мета і завдання. Розширити знання учнів про життя і творчість видатного українського письменника, поета, художника — Т. Г. Шевченка. Розкрити художню майстерність Великого Кобзаря в оспівуванні краси рідної землі та змалюванні тяжкого життя українського народу. Вчити виразно читати вірші, голосом відтворювати настрій поезії, описувати власні відчуття, викликані художнім словом. Виховувати любов до Шевченкових творів як скарбниці культури й історії українського народу.

18. Тема. Дитинство Великого Кобзаря (Продовження) (с. 117-120).

Матеріал до уроку. За Оксаною Іваненко «Як Тарас учився в школі».

Мета і завдання. Поповнити знання дітей відомостями про тяжке дитинство Тараса, його багату дитячу уяву та велике бажання вчитися й пізнавати світ. Вчити давати характеристику дійовим особам, робити висновки з прочитаного, підтверджувати власні думки словами з тексту. Розвивати вміння пояснювати прислів'я, вжиті у творі, та використовувати їх у власному мовленні. Виховувати інтерес до вивчення творчості Великого Кобзаря.

19. Тема. Розумні істоти і віддані друзі.

Матеріал до уроку. Михайло Слабошпицький «Хлопчик Валь» (с. 121-123).

Мета і завдання. Формувати вміння читати і усвідомлювати прочитане. Вчити характеризувати дійових осіб, виділяти опис їх зовнішності, порівнювати ці описи з ілюстрацією. Удосконалювати правильність читання, уміння за допомогою інтонації передавати почуття героїв. Заохочувати дітей до самостійного читання творів на тему «Наші чотириногі друзі». Виховувати відповідальність, вірність, доброту.

20. Тема. Фантастика і реальність у казках.

Матеріал до уроку. «Як квітець до березня в гості їздив». (Народна казка). Василь Сухомлинський «Весняний вітер» (с. 124-126).

Мета і завдання. Закріпити знання учнів про ознаки народної казки. Удосконалювати навичку читання українською мовою, уміння орієнтуватися у структурі тексту: визначати зачин, основну частину, кінцівку; співвідносити текст з ілюстрацією. Формувати елементи літературознавчих уявлень про епітети, метафори, уособлення (без вживання термінів), їх роль у створенні художнього образу. Розвивати мислення, мовлення, фантазію. Виховувати естетичні смаки.

21. Тема. Знов починається весна! Знов починаються дива!

Матеріал до уроку. Сергій Носань «День блакитної весни». Катерина Перелісна «Верба» (с. 127-129).

Мета і завдання. Формувати вміння читати текст, усвідомлювати його зміст, визначати дійових осіб та їх характер. Звернути увагу на образність мови, пестливі слова, вжиті автором у творі. Продовжити роботу над правильністю української звуковимови, виразністю читання. Розвивати пам'ять, уяву, літературно-творчі здібності — уміння складати невеликі віршовані твори про весну. Виховувати екологічну культуру, інтерес до читання.

22. Тема. Журавлі прилетіли — весну на крилах принесли.

Матеріал до уроку. «Весна красна. (Українська народна пісня). За Василем Чухлібом «Журавлі-веселики» (с. 129-131).

Мета і завдання. Познакомити третьокласників з етимологією слова «журавлі». Спонукаєти учнів до використання власного досвіду, отриманого з інших джерел, під час розповідей про життя птахів навесні. Відпрацьовувати уміння читати твори в особах, передаючи голосом характер літературних персонажів. Збагатити мовлення школярів образними словами та виразами. Формувати вміння зіставляти зміст твору з ілюстрацією. Виховувати спостережливість, любов та бережливе ставлення до рідної природи.

23. Тема. Улюблений дитячий поет — Анатолій Костецький.

Матеріал до уроку. Анатолій Костецький «Починається весна». Улюблений дитячий поет. Анатолій Костецький «Як зробити день веселим», «Хвостата мова», «Все не так» (с. 131-133).

Мета і завдання. Стисло ознайомити учнів із життям і творчістю дитячого письменника — Анатолія Костецького, основною тематикою його віршів. Працювати над виразністю читання: умінням голосом передавати настрій, виражений автором у віршах. Розвивати мовлення, уміння будувати невеликі розповіді на тему «Чому мені подобаються вірші Анатолія Костецького». Викликати бажання продовжити знайомство з іншими творами поета.

24. Тема. Українські веснянки (народні та авторські).

Матеріал до уроку. За Василем Скуратівським «Веснянки». Олександр Олесь «Веснянка». Мирилка. (З народного) (с. 134-135).

Мета і завдання. Розширити й поглибити знання учнів про життя і творчість українського народознавця, письменника — Василя Скуратівського, про традицію українського народу — закликання весни піснями, хороводами, іграми. Вивчити веснянку та познайомити дітей з «кривим танцем», який виконували співаючи весняні пісні. Удосконалювати навичку читання українською мовою. Розвивати пам'ять, театральні здібності. Збагатити мовлення новими словами та створити ситуацію для вживання цих слів у власних розповідях. Викликати бажання вивчати та підтримувати народні українські обряди.

25. Тема. Урок розвитку мовлення. Складання розповіді за малюнком «Вже повсюди йде весна» (с. 136).

Матеріал до уроку. Малюнок на с. 136 підручника.

Мета і завдання. Актуалізувати знання про особливості тексту-розповіді. Вчити виділяти у художніх текстах та вживати у власному мовленні (усному та писемному) яскраві образні вислови, які з найбільшою точністю передають зміни, що відбуваються в природі з приходом весни. Продовжити формувати вміння складати власні розповіді за малюнком на основі вивченого літературного матеріалу. Розвивати творчі здібності, уяву, фантазію. Пробуджувати почуття любові до природи України, бережливе ставлення до її багатств.

26. Тема. Край, у якому ти живеш.

Матеріал до уроку. Ольга Хорошковська «Наша Батьківщина». Василь Латанський «Україна». Олег Яцун «Мова» (с. 137-139).

Мета і завдання. Актуалізувати знання терміна «науково-популярне оповідання». Формувати вміння читати, усвідомлювати зміст прочитаного, переказувати текст від першої особи. Збагачувати знання дітей про історію України, про красу та різноманітність її природи, про народи, які проживають на її території та державні символи рідного краю. Заохочувати до пояснення особистого розуміння поняття «Батьківщина». Виховувати патріотизм, любов до рідної землі.

27. Тема. Серце України — рідний Київ.

Матеріал до уроку. Ольга Хорошковська «Київ — столиця України». Дмитро Павличко «Наш прапор». Віра Паронова «Наш герб — тризуб» (с. 139-142).

Мета і завдання. Закріпити знання терміна «науково-популярне оповідання». Розширити відомості про Київ — столицю України, як одне з найкрасивіших, старовинних міст культурного, наукового центру нашої Батьківщини. Удосконалювати вміння виразно читати, враховуючи межі

речень та розділові знаки, усвідомлювати зміст прочитаного. Виховувати любов до України, повагу до її державної символіки.

28. Тема. Символіка кольорів української вишивки.

Матеріал до уроку. За Василем Скуратівським «Народні символи». Дмитро Павличко «Два кольори». Марія Чумарна «З малої насінини» (с. 142-144).

Мета і завдання. Уточнити й розширити уявлення дітей про значення вишитого рушника в житті українців, про символіку кольорів української вишивки. Формувати вміння читати й розуміти прочитане, порівнювати твори різних авторів, об'єднати спільною темою, але різні за жанром. Удосконалювати читацькі навички. Виховувати любов до України, до традицій українського народу, повагу до національної символіки.

29. Тема. Українські пісні.

Матеріал до уроку. Ольга Хорошковська «Як вірш став піснею». Віра Лебедова «Чом, чом, чом, о земле ти моя...». «Чом, чом, чом, земле моя...» (пісня) (с. 145-146).

Мета і завдання. Ознайомити учнів із життям Віри Лебедової (справжнє ім'я — Костянтина Малицька) та її віршем-піснею «Чом, чом, чом, о земле ти моя...». Вчити розуміти ліричність вірша-пісні. Розвивати вміння визначати художні засоби, використані в поезії, пояснювати роль питальних речень. Формувати вміння порівнювати авторські і народні вірші-пісні. Удосконалювати виразність читання поезії. Виховувати почуття патріотизму, інтерес до вивчення українського фольклору.

30. Тема. Захист рідної землі.

Матеріал до уроку. За Семеном Алексеєвим «Плавуча батарея». Микола Упеник «Пам'ятник» (с. 147-149).

Мета і завдання. Розширити знання учнів про Велику Вітчизняну війну, про героїчну оборону міста Севастополя від фашистських загарбників, про трагічні події, що відбуваються на Сході України. Формувати вміння читати, розуміти прочитане, визначати жанр твору, характеризувати головного героя, добирати заголовки до частин тексту, співвідносити зміст прислів'я із головною думкою оповідання. Удосконалювати техніку читання: правильність, швидкість, виразність. Розвивати вміння будувати словесні ілюстрації до прочитаного. Виховувати патріотичні почуття.

31. Тема. Найрідніша у світі людина.

Матеріал до уроку. Варвара Гринько «Мама». Дмитро Ткач «Моя мама» (с. 149-151).

Мета і завдання. Актуалізувати знання третьокласників про жанрові особливості оповідання. Формувати правильність читання, свідомість. Удосконалювати вміння визначати композиційні частини твору: зачин, основну частину, кінцівку. Вчити розуміти та пояснювати вирази, вжиті в

переносному значенні. Розвивати уміння будувати зв'язні розповіді за аналогією до прочитаного. Виховувати шанобливе ставлення до своїх близьких та рідних, почуття вдячності батькам за їх турботу.

32. Тема. Ліна Костенко — улюблена письменниця українського народу.

Матеріал до уроку. Ліна Костенко «Вербові сережки», «Польові дзвіночки» (с. 152-153).

Мета і завдання. Розширити знання учнів про життєвий і творчий шлях Ліни Костенко. Розкрити дивовижний світ її творів, високу майстерність поетеси у створенні художніх образів. Формувати уміння аналізувати вірші. Розвивати виразність читання, уміння читати в особах, інтонувати речення різні за метою висловлювання. Виховувати естетичні смаки, любов до природи рідного краю.

33. Тема. Сонце — джерело життя на Землі.

Матеріал до уроку. Ірина Прокопенко «Сонце, сонечко та соняшник». Олесь Лупій «Дорожчої нема» (с. 153-155).

Мета і завдання. Актуалізувати й систематизувати знання про літературну казку та її особливості. Домогтися усвідомлення учнями головної думки казки: Сонце — джерело життя на Землі. Розвивати уміння виразно читати діалоги, голосом передаючи настрій героя; будувати зв'язні висловлення на пояснення етимології слова «соняшник». Виховувати спостережливість, здатність розрізнати реальність і вигадку.

34. Тема. Підсумковий урок за рік.

Матеріал до уроку. Форзац підручника (с. 156).

Мета і завдання. З використанням змісту форзацу підсумувати та узагальнити знання учнів про українських письменників, творчість яких вивчалася впродовж року. Удосконалювати вміння виявляти зв'язок між автором, твором і літературним жанром. Розвивати мовлення, збагачувати словник дітей. Дати рекомендації щодо авторів, назв творів та їх тематики для читання влітку. Викликати інтерес до читання української дитячої літератури.

* Для формування навички *самостійного читання* творів української літератури, учитель *планує уроки позакласного читання*. Вони проводяться раз на місяць. Це може бути урок у шкільній чи районній бібліотеці, або як підсумковий, проведений у класі із певної теми. Визначаючи тематику позакласного читання, вчитель має враховувати бібліотечні ресурси та наявність творів того чи іншого письменника.

Література

1. Андреев О. А. Техника быстрого чтения / серия «Психологический практикум». — Ростов н/Д: Феникс. — 2003. — 208 с.
2. Андреев О. А., Хромов Л. Н. Учитесь быстро читать. М.: Просвещение, 1991. 159с.
3. Буяльський Б. А. Поезія усного слова / Б. А. Буяльський. — К. : Радянська школа, 1990. — С. 3-18.
4. Волошина Л., Лохвицька Л. До школи зі стійкими пізнавальними інтересами / Початкова школа — 2003. — № 4. — С. 5-7.
5. Гудзик І. П. Компетентностно-ориентированное обучение русскому языку в начальных классах. — Черновцы: Букрек, 2007. — 496 с.
6. Гудзик І. П. Розвиток навички читання (Методичні рекомендації) / І. П. Гудзик. — К. : Освіта, 1993. — С. 6-25.
7. Державний стандарт початкової загальної освіти : Освітня галузь «Мови і літератури»: Літературне читання / Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462. — Режим доступу:http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
8. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови / С. І. Дорошенко. — К. : Вища школа, 1992. — С. 262.
9. Егоров Т. Г. Психология овладения навыком чтения / Т. Г. Егоров. — М. : Академия педагогических наук РСФСР, 1953. — 264 с.
10. Капська А. Й. Як навчати учнів виразно читати / А. Й. Капська. — К. : Радянська школа, 1978. — С. 3-25.
11. Капська А. Й. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття / А. Й. Капська. — К. : Вища школа, 1990. — С. 26.
12. Мартиненко В. О. Труднощі сприймання художніх творів молодшими школярами / Українська мова і література в школі. — 2012.— № 6. — С. 16-20.
13. Мартиненко В. О. Контроль та оцінювання 1-2 класів : посібник /О. Я. Савченко, М. С. Вашуленко, Н. М. Бібік та ін. —К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 71-82.
14. Оморокова М. И., Рапопорт И. А., Постоловский И. З. / Преодоление трудностей. Из опыта обучения чтению / М. И. Оморокова, И. А. Рапопорт, И. З. Постоловский— М. : Просвещение, 1990. — 128 с.

-
15. Присяжнюк Н. І. Особливості формування навички читання у 2 класі шкіл з російською мовою викладання / Початкова школа. — 2005. — № 3. — С. 12-15
 16. Програма «Літературне читання для загальноосвітніх навчальних закладів. 3-4 класи. Хорошковська О. Н., Савченко О. Я. / Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке 1-4 классы. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. — 143 с.
 17. Русецкая М. Н. Нарушения чтения у младших школьников: Анализ речевых и зрительных причин: монография / М. Н. Русецкая. — СПб.: КАРО, 2007. — 192 с. Режим доступа: —http://pedlib.ru/Books/6/0193/6_0193-1.shtml#book_page_top.
 18. Рыбникова М. А. Выразительное чтение. Избр. тр. / М. А. Рыбникова. — М. : Просвещение, 1968. — 388 с.
 19. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах / О. Я. Савченко. — К. : Освіта, 2007. — С. 52-109.
 20. Савченко О. Я. Ключові компетентності — інноваційний результат шкільної освіти / Рідна школа. — 2011. — №8-9. — С. 4-8.
 21. Скрипченко Н. Ф., Науменко В. О. Методичні рекомендації щодо проведення класного і позакласного читання у других дослідних класах. Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР. Київ. — 1983. — 96 с.
 22. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою навчання / О. Н. Хорошковська. — К. : Промінь, 2006. — 256 с.
 23. Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2013. — 160 с.
 24. Хорошковська О. Н., Охота Г. І. Літературне читання : підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою / О. Н. Хорошковська, Г. І. Охота. — К. : Освіта, 2013 — 160 с.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

КОХНО Теняна Назифівна

**ФОРМУВАННЯ
УМІНЬ І НАВИЧОК
ЧИТАТИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ШКІЛ
ІЗ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ**

Посібник

Редактор *Бартош С.В.*
Верстка *Мирончик Ю.П.*
Обкладинка *Мирончик Ю.П.*

Підписано до друку 15.08.2017. Формат 70x100/16.
Гарнітура Петербург. Друк. офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк.11,7. Наклад 300 пр.

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО.

Віддруковано у
ТОВ «Видавничий дім «САМ».
01004, м. Київ, вул. Червоноармійська, 8,
тел. (044) 235-72-20.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3750, від 01.04.2010 р.